

נאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה

חלק ראשון: 1933-1939 – עליית הנאצים לשלטון

והתבססותם בו (40 שעות)

- 1933-1939 – עליית הנאצים לשלטון והתבססותם בו: פרקים נבחרים
1. האידיאולוגיה הנאצית, המעבר של גרמניה לדיקטטורה כולל המדיניות נגד היהודים.
2. המעבר מדמוקרטיה לדיקטטורה.

1. האידיאולוגיה הנאצית

הקדמה: אידיאולוגיה הינה תפיסת עולם, חזון, הכולל בתוכו גם את הדרך להגשמת החזון. מטרתה של אידיאולוגיה ליצור תמונת עולם שלמה הכוללת את הסיבות למציאות הקיימת, את החסרונות של מציאות זו, את תמונת העתיד המושלם ואת הדרך להגעה לעתיד זה.

בתחילת המאה העשרים ובמיוחד בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה החלו לפרוח אידיאולוגיות פוליטיות קיצוניות כגון הקומוניזם ברוסיה, והפאשיזם והנאציזם באיטליה וגרמניה. אידיאולוגיות אלה, היוו את הבסיס ליצירת משטר דיקטטורי-טוטליטרי במדינות שונות ועשו שימוש ברעיונות הלאומיות והתנועה הרומנטית.

החל מתחילת שנות העשרים בגרמניה, החלה לעלות **האידיאולוגיה הנאצית** (קיצור של נאציזם וסוציאליזם – נאציזם) מלשון nation, אומה, כלומר לאומיות קיצונית, לאומנות גזענית וסוציאליזם במובנו השיתופי). אידיאולוגיה זו מבוססת במידה רבה על ספרו של אדולף היטלר "מיין קאמפף" (מאבקי). האידיאולוגיה הנאצית כוללת כמה עקרונות מרכזיים, אשר מתווים לאומה הגרמנית את דרך התנהלותה הרצויה בדרך לסדר החדש. להלן העקרונות המרכזיים של האידיאולוגיה הנאצית:

1. עקרון תורת הגזע – גזענות ודרוויניזם חברתי – תורת הגזע היא עיוות של

מספר תיאוריות מדעיות, שהחלו להתפתח במהלך המאה ה-19. העיוות הבולט ביותר הוא של תורתו של צ'ארלס דארווין הגלולה בספרו "מוצא המינים". דארווין טען כי מיני בעלי חיים בטבע, כולל האדם, מצויים בתהליך בו שורדים רק החזקים מכל מין (למשל, שפנים חלשים יכחדו ושפנים חזקים המתאימים לתנאי החיים המשתנים ישרדו). בין החלשים לחזקים מתנהלת מלחמת קיום מתמדת. הנאצים אימצו את תורתו של דארווין, והתאימו אותה לחברה האנושית (דרוויניזם חברתי). הנאצים טענו כי גם בקרב בני אדם ישנו מאבק בין גזעים חלשים לגזעים חזקים. הנאצים ראו במאבק בין גזעי בני האדם השונים כדבר חיובי ולכן ראו את המלחמה כחיובית ומועילה. עבור הנאצים **המלחמה היא ערך עליון**. הנאצים חילקו את בני האדם לקבוצות גזעיות שונות והתנגדו לתפיסה שכל בני האדם שווים. הקבוצות הגזעיות העיקריות הינן:

- הגזע הארי – "יוצר התרבות" (העליון, "עם האדונים") – בקבוצה זו נכללים בני העמים הארים הנורדים – עמי צפון ומערב אירופה ובראשם דוברי הגרמנית, האוסטרים והגרמנים. זהו הגזע העליון בהיררכיה האנושית. זהו הגזע המביא את הקדמה והיצירה הטובות ביותר למין האנושי ולכן ראוי כי זה הגזע שישלוט בעולם.
- הגזע הסלבי – "נושא התרבות" (הגזע המשועבד) – קבוצת הגזעים הזו מורכבת מעמים המצויים בחלקה המזרחי של אירופה וברית המועצות (למשל פולנים ורוסים). גזע זה איננו חכם במיוחד ולכן

ייעודו הוא ביצוע עבודות פיזיות. הגזע הזה חייב להשתעבד ולקדם את תרבותו של הגזע הארי (סלבי – slave – עבד).

- הגזע השמי (ובמיוחד היהודים) – "הורס התרבות" (הגזע הנחות) – קבוצת העמים הנחותים ביותר (אפילו מתחת לשחומי העור והצוענים). בתוך קבוצת עמים זו העם היהודי הוא המסוכן ביותר היות והיהודים רוצים להשתלט על העולם ולהוביל את המין האנושי לחורבן. היטלר תיאר את היהודים כעם של טפילים לא יצרניים, ההורסים את התרבות של העם בקרבו הם חיים. היהודי אם כן הוא ההפך הגמור מהארי ולכן הוא מהווה סכנה לאומה הגרמנית, המנסה לשמור על התרבות האנושית על ידי שמירה על טוהר הגזע.

על פי התפיסה הנאצית, בני הגזעים השונים נבדלו ביניהם גם במבנה פיזיולוגי וכן, אדם הנולד לגזע מסוים יהיה משויך אליו עד מותו. בנוסף, היות ועל בני הגזע הארי מוטלת השליחות של שליטה בעולם, יש לשמור על טוהר הגזע והדם הארי, שיכול להזדהם כתוצאה מנישואי תערובת עם גזעים אחרים.

2. עקרון האנטישמיות המודרנית – השנאה ליהודים הייתה מרכזית בהשקפת העולם הנאצית והתעמולה הנאצית ייחסה ליהודים כל דבר רע שניתן היה לייחס ליהודים – היהודים תוארו כעשירים תאבי בצע ועלובים נושאי מחלות, כטיפשים ובעלי תוכניות להשתלט על העולם, כהורסי תרבות וחסרי תרבות. התעמולה הנאצית ובראשה ד"ר יוזף גבלס הרבתה לתאר את היהודים בדרכים הבאות:

- היהודים תוארו כחיידקים, וירוסים וטפילים נושאי מחלות ומגיפות המוניות, המסכנים את המין האנושי וחיים על חשבון הגזע הארי.
- ליהודים יש תוכניות להשתלטות על העולם באמצעות "ההון היהודי".
- הגזע הארי הוא הגזע העליון – כוחות האור - ואילו היהודים הם הגזע הנחות וכוחות החושך המזוהמים והמזוהמים.
- המאבק בין היהודים לבין הארים הינו מאבק קיומי (לחיים או למוות) וסופו יהיה אחד מן השניים – ניצחון הגזע הארי שכתוצאה מכך ינצח המין האנושי כולו, או ניצחון הגזע היהודי וסופה של האנושות.
- היהודים מנצלים את העמים בקרבם הם חיים ועל כן היהודים הואשמו במצבה הקשה של גרמניה. נישואי התערבות ליהודים, מרעים את מצבה של האומה הגרמנית ומזוהמים את הגזע הארי הטהור.

בניגוד לאנטישמיות המסורתית, בה יהודי שהתנצר יכול היה להשתלב בחברה, באנטישמיות המודרנית, ובמיוחד בזו הנאצית, יהודי לא יכול לשנות את הגזע שלו ולכן הוא יישאר נחות עד מותו. זו אנטישמיות שמבוססת על דם ולא על דת. היהודים משתייכים לגזע מסוים ולא ללאום מסוים. בהקשר זה, הנאצים בדקו את שורשיהם של האנשים שלושה דורות אחורה, על מנת לוודא שדמם טהור.

התעמולה הנאצית ניסתה ליצור דה-הומניזציה של היהודים, כלומר ניסתה להקנות ליהודים תדמית לא אנושית – היהודים אינם אנושיים – ובכך ליצור שנאה ליהודים ופחד מהם. התעמולה הנאצית המוצלחת מאוד, עשתה שימוש בדרכים מגוונות לשכנוע ההמון וביניהן שימוש בקריקטורות, סרטים, השוואת היהודים לחולדות, וירוסים ועוד. "הסדר החדש" אליו שאפו הנאצים, חייב מציאת פתרון ל"בעיה היהודית". הבעיה היהודית הייתה למרכיב מרכזי באידיאולוגיה הנאצית.

3. עקרון מרחב המחייה (ליבנס ראום) – היות וגבולות גרמניה שלאחר מלחמת העולם הראשונה אינם מספיקים לגידולו של העם הגרמני (בשל

מחסור בשטח ומחסור במשאבים), לאומה הגרמנית יש זכות להתפשט על חשבונם של העמים האחרים במזרח אירופה (העמים הסלאביים), שמחובתם לשרת את הגזע הארי. הגרמנים רשאים לקחת את שדותיהם ומשאביהם ולנצלם לשירות הגזע העליון. כל זאת גם בשל העובדה ששטחי הגרמנים נגזלו בהסכמי וורסאי.

4. **עקרון המנהיג (הפיהרר פרנציפ)** – האידיאולוגיה הנאצית הדגישה את חשיבותו של המנהיג – **הפיהרר**. המנהיג הוא אדם המורם מהעם, הוא אינו בן אנוש רגיל. רצונו של הפיהרר הוא המבטא את רצונה של האומה ושל הגזע הארי כולו. רצונותיו ופקודותיו של הפיהרר בלתי ניתנות לערעור, הוא יודע מה טוב עבור האומה הגרמנית והוא המחליט עבורה. רצונו ודעתו של הפרט הבודד בטלים לפני המנהיג ויש לציית לו ציות מוחלט. עקרון המשמעת דורש מהפרט לציית למנהיג גם כאשר פקודת המנהיג נוגדת את המוסר והמצפון של הפרט. בעתיד, המנהיג יבשר את בואו של "הסדר החדש" ואף ינהיג את העולם כולו. סיסמתם של הנאצים הייתה "עם אחד, ריך אחד, מנהיג אחד". חשוב להדגיש כי סביב המנהיג התפתח פולחן אישיות המתבטא בהצגת תמונותיו בכל מקום, מצעדים, הפגנות תמיכה, ושידור נאומיו בכל מקום.

5. **שלילת הדמוקרטיה והליברליזם** – על פי האידיאולוגיה הנאצית, העם והמדינה הם מעל לכל ומכאן שזכויות הפרט (חופש הביטוי, המצפון, ההפגנה וכו') אינן עומדות במרכז ואינן חשובות. כמו כן, בדמוקרטיה כל בני האדם שווים ודבר זה מנוגד לתורת הגזע. בנוסף, ריבוי הדעות בדמוקרטיה מנוגד לעקרון המנהיג ועשוי להוביל לכאוס.

הנאצים בזו לרעיונות ליברליים ולמשטר הדמוקרטי וראו בהם דברים המנוגדים לטבע. הדמוקרטיה היא משטר חלש והחופש הניתן בה הוא בסיס לאנרכיה. דמוקרטיה היא צורת משטר של "המון בלתי מאורגן".

6. **שלילת הקומוניזם (מרקסיזם)** – היטלר שלל את הקומוניזם ואת הסוציאליזם ששמו דגש על טובת החברה והאדם והאמינו בסולידריות (אחוה) בין העמים שסתרו את האידיאולוגיה הנאצית, המדברת על מאבק בין העמים ועליונות הגזע הארי. הנאצים ראו בקומוניזם ביטוי לניון. הנאצים ראו בתורות אלה אויב, שכן יש בהן כוח משיכה שעשוי להתחרות בנאציזם (המפלגה הקומוניסטית הגרמנית הייתה המתחרה העיקרית של המפלגה הנאצית) ולכן שייכו את הקומוניזם ליהודים וטענו כי מדובר בעוד מזימה יהודית להשתלט על העולם (קרל מרקס היה יהודי וכך גם רבים מהקומוניסטים ברוסיה).

(*המפלגה הנאצית התנגדה לשתי התיאוריות שעמדו בבסיס האידיאולוגיות המתחרות שלה – הדמוקרטיה והקומוניזם).

לסיכום, עקרונות אלה מהווים את עיקרי האידיאולוגיה הנאצית, שמבוססת על ספרו של היטלר "מיין קאמפף". עקרונות אלה הנחו את דרך פעולתו של הרייך השלישי במהלך ימי שלטונו של היטלר.

שאלות בגרות וחשיבה:

הצג שלושה עקרונות של האידיאולוגיה הנאצית, והסבר כיצד שניים מהם באו לידי ביטוי בפעולותיה של גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה.

אידיאולוגיה הינה תפיסת עולם הכוללת את המרכיבים הבאים:
- סיבות להתהוות הדברים.

- הסבר לליקויי ההווה.
- תמונת עתיד מושלמת.

בחר בשניים מהמרכיבים האלה והסבר כיצד עקרון של האידיאולוגיה הנאצית בא בהם לידי ביטוי.

אילו ביטויי חולשה וניוון ראו הנאצים בחברות האירופאיות של המאה העשרים?

המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם, כולל המדיניות כלפי

היהודים

מהן הפעולות בהן נוקטים הנאצים על מנת לבסס את משטרם הטוטליטרי, בין מינויו של היטלר לקאנצלר ועד לפרסום חוקי נירנברג (ינואר 1933 עד ספטמבר 1935).

מבוא: תהליך השתלטותם של הנאצים על גרמניה והפיכתה למדינה טוטליטרית נמשך כשנתיים וכונה בשם "תהליך האחדה" = "נאציפיקציה" (1933-1935). משמעות התהליך הוא איחוד גרמניה תחת שלטון ריכוזי נאצי, שיעבוד של כל ארגוני החברה ומוסדותיה, כגון – הרייכסטאג (בית הנבחרים), מערכת המשפט, הצבא, הכנסייה והמפלגות הנוספות לטובת המפלגה והפיהרר. היטלר פעל להשגת שליטה מלאה במדינה ובחברה הגרמנית. תהליך זה נועד לחיסולה המוחלט של הדמוקרטיה בגרמניה, בה ראה היטלר את שורש הרע ולהשרשת הטוטליטריות והאידיאולוגיה הנאצית.

1. הצעדים שנקטו הנאצים לביסוס שלטונם בתחום הצוים והחקיקה:

- "חוק ההסמכה" - למרות מסע הטרור וההפחדה, בבחירות שהתקיימו ב 5.03.1933 זכו הנאצים רק ב 44% מהקולות. לאור זאת, היטלר שאף לבטל באופן סופי את כוחו של הרייכסטאג (הרשות המחוקקת) ולכן נחקק "חוק ההסמכה" = "החוק לביטול מצוקת העם והמדינה". חוק זה העניק לממשלה הנאצית (הרשות המבצעת) ולהיטלר את הסמכויות הבאות וזאת על חשבון הפרלמנט: חקיקת ותיקון חוקים ללא אישור הפרלמנט, אישור תקציב המדינה, חתימת חוזים עם מדינות ועוד. החוק העביר את כל הסמכויות של הרייכסטאג למפלגה הנאצית - דבר שביטא את עקרון המנהיג ואת שלילת הדמוקרטיה כפי הופיעו באידיאולוגיה הנאצית. זאת בכך שהחוק ריכז את כל הסמכויות האפשריות בידי ראש הרשות המבצעת – הפיהרר, שהפך למנהיג כל יכול.
- בכך הגיעה לקיצה רפובליקת וויימאר והחוקה שלה חדלה מלהוות גורם בעל חשיבות. בנוסף, גרמניה חדלה להיות דמוקרטיה. הרייכסטאג אמנם המשיך להתקיים עד 1939, אך לא הייתה לו כל משמעות פוליטית. למעשה, היטלר סילק עוד באותה שנה את כל יתר המפלגות מהרייכסטאג ואף חוקק חוק האוסר קיום של מפלגות בגרמניה, זולת המפלגה הנאצית.

בחנות חוק ההסמכה נחקקו חוקים נוספים:

- חוק פיזור המפלגות - ביולי 1933 נחקק החוק להגנת אחדות המפלגה והרייך. חוק זה קבע כי המפלגה הנאצית היא המפלגה היחידה המותרת על פי החוק וכל פעילות במסגרת מפלגה אחרת נאסרה.

- **חרם על חנויות ועסקים יהודיים** – בראשון באפריל 1933, הטילה ממשלת גרמניה חרם כלכלי על בתי עסק יהודיים שנמשך יום אחד. החרם בא כתגובה על המחאה שעוררו כביכול היהודים בעולם נגד מדיניות הנאצים בגרמניה. ביום זה נצבעו חלונות הראווה של חנויות היהודים בסיסמאות אנטי יהודיות ובכניסה לבתי העסק היהודיים הוצבו משמרות של ה-SA, שמנעו כניסת גרמנים. צעד זה לווה בתעמולה שהופצה בעיתונים וברחובות ושהאשימה את היהודים בהשתלטות על כלכלת המדינה. כשלון החרם נבע מאי היכולת לנתק את הכלכלה הגרמנית מהיהודים ביום אחד, אולם המהלך מבטא את תורות הגזע שבאידיאולוגיה הנאצית.

- **החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה** – חוק זה קבע שרק בעלי דם ארי טהור יוכלו לעבוד במשרות ממשלתיות – ציבוריות. עקב כך הורחקו היהודים מכל המשרות הממשלתיות. רופאים ועורכי דין יהודיים, אלפי מורים ומנהלי בנקים פוטרו ממשרותיהם בשל דתם. כמו כן, צומצמה מכסת הסטודנטים היהודיים באוניברסיטאות ויהודים הורחקו ממוסדות תרבות.

2. הצעדים שנקטו הנאצים לביסוס שלטונם בתחומי התעמולה והחינוך

- **פיקוח על החינוך** – מתוך הבנת כוחו של החינוך בעיצוב האדם, הנאצים השקיעו רבות בחינוך. הם הקימו מוסדות להכשרת מורים ברוח הנאצית, מורים ומרצים שאינם ארים, או שלא היו נאמנים למפלגה – פוטרו. בתי הספר הנאציים חינו להערצת היטלר, לתורת הגזע, לאנטישמיות, לצייתנות ולהקרבה למען המולדת. בנוסף, הודפסו ספרי לימוד חדשים ולחינוך הגופני ניתנה עדיפות גבוהה לשם יצירת "אדם חדש", בעל מראה בריא, וכדי להכשיר את הצעירים למלחמה. גם האוניברסיטאות היו תחת פיקוח הדוק ועל כן רבים גורשו או עזבו את מוסדות המחקר ורבים אחרים השלימו עם התנאים החדשים והתאימו עצמם לרוח המשטר הנאצי.

מיד עם עלייתם לשלטון, ארגנה המפלגה הנאצית את **הנוער ההיטלראי (ההיטלר יוגנד)**. התנועה החדירה בנוער את תפיסת העולם הנאצית, הערצת היטלר והדגישה במיוחד את להט המלחמה ואת ההקרבה הטוטאלית למען הפיהרר – ממש עד המוות. הבנים חונכו להילחם למען הפיהרר והבנות חונכו ללדת ילדים לאומה ולדאוג ללוחמים. התנועה הייתה כלי לעיצוב דור העתיד של גרמניה וחייליה: חניכיה לבשו מדים, עברו אימוני כושר, למדו שירים לאומניים, צעדו במצעדים וכו'. כל זאת במטרה להחדיר בהם תחושת עליונות, גאווה לאומית ומסירות מוחלטת להיטלר ולגרמניה.

החל משנת 1939 חויב כל ילד להשתייך להיטלריוגנד. לצורך כל זאת הוקמה בשנת 1933 "לשכת התרבות של הרייך" בראשותו של יוסף גבלס, שר התעמולה.

היטלר וגבלס רצו לבסס את מערכת החינוך על טהרת הגזע הארי. כל בתי הספר והאוניברסיטאות היו כפופים ל"לשכת התרבות של הרייך".

- לשכה זו מנתה את מנהלי בתי הספר, את מרכזי תנועות הנוער, ואת המרצים באוניברסיטאות. בנוסף, מקורות הידע והתקשורת נשלטו על ידי המדינה וכך חל פיקוח על העיתונות, והחדשות צונזרו ונכתבו על ידי הממשל. העיתונות שמשה כל העת שופר לתעמולה הנאצית בה פורסמו מאמרי שטנה נגד היהודים.

- **פיקוח על התרבות** - לשכת התרבות של הרייך קבעה אילו יצירות אומנות, מוזיקה, ספרים, סרטים, עיתונים ומחזות, יקראו, ישמעו ויראו. ספרים אשר חוברו על ידי יהודים, או על יהודים הועלו באש (טקס שריפת הספרים). יצירות אריות הובלטו כיפות, אל מול יצירות של האויב אשר נחשבו למנוונות. בנוסף, המוזיקה של ריכרד ואגנר אומצה על ידי הנאצים כמוסיקה ארית וכן הוטל חרם על מוזיקת ג'אז אשר סימלה את האדם השחור.

זאת ועוד, פותחה ספרות ארית אשר הדגישה את העבר הרומאי ואת המוטיבים של אדמה ודם. גם הציור, הפיסול והארכיטקטורה גויסו למען המדינה. מעבר לכך, סמלי גרמניה הוחלפו בסמלי הנאצים, וצלב הקרס נקבע כדגל המדינה.

- **תעמולה** – המשטר הנאצי יצר כלי תעמולה אדירים בהשפעתם, בפיקוחו של יוזף גבלס שהיה שר התעמולה במפלגה הנאצית. מטרתו של גבלס הייתה לעצב את עולמו האישי של הפרט. התעמולה הנאצית עשתה שימוש בחזיונות אור-קוליים, תהלוכות ביום, מצעדי לפידים בלילה, אסיפות ענק, מפגני ראויה, קולנוע מגויס, מוזיקה מלהיבה, שידורי רדיו ועיתונות. כל אלה הילכו קסם (היפנטו) על ההמון, יצרו התלהבות עצומה, האדירו את העוצמה של המשטר הנאצי והקנו לפרטים הגרמנים תחושת שייכות למסגרת המגנה של העם והפיהרר. מקום מרכזי בתעמולה, היה לפולחן האישיות לפיהרר. כך, מועל היד והקריאה "הייל היטלר" החליפה את ברכת השלום במפגש בין אנשים (הייתה זו בין השאר הבעת נאמנות). בנוסף, יום הולדתו של היטלר (וגם יום עלייתו לשלטון) צוינו כימי חג, ורחובות, כיכרות וילדים נקראו על שם המנהיג.

חשוב לציין כי חלק נכבד מהתעמולה הנאצית כוון נגד היהודים, למשל על ידי תליית העיתון האנטישמי "דר שטרמר" מידי שבוע על לוחות המודעות ובתחבורה הציבורית.

מטרת השילוט הייתה להדגיש ולהפיץ את העניין האנטישמי. כמו כן, הופצו סרטי תעמולה, תהלוכות ומצעדים כנגד היהודים.

3. הצעדים שנקטו הנאצים לביסוס שלטונם בתחום הטרור והפעלת הכוח:

- **שריפת הרייכסטאג ופרסום "צו חירום להגנת העם והמדינה"** : ב- **30.01.1933** מונה היטלר לקאנצלר גרמניה ע"י הנשיא הינדנבורג (לא נבחר ע"י העם). היטלר הקים ממשלה שבה ישבו, בנוסף על הנאצים, גם שרים ממפלגות הימין. כדי להשתחרר מן הצורך של שותפות עם מפלגות נוספות, החליט היטלר על פיזור הרייכסטאג והכריז על בחירות ב **5.03.1933**. בבחירות אלה קיווה היטלר לזכות ברוב מכריע, שיאפשר לו להגשים את תכניתו - חיסול הדמוקרטיה בדרך חוקית. ב **27.02.1933**, שבוע לפני תאריך הבחירות, הוצת בניין הרייכסטאג והנאצים האשימו את הקומוניסטים בהצתה (כיום נוטים לחשוב שדווקא הנאצים הם שהציתו את הפרלמנט). שריפת הבניין והאשמת הקומוניסטים אפשרה לנאצים לבצע מאסרים המוניים בקרב הקומוניסטים וגם להוציא צווים אנטי דמוקרטיים שפגעו בחופש הפרט ובזכויותיו כפי שהובטחו בחוקת ויימאר. במסגרת החקיקה האנטי דמוקרטית התקבל ב **28.02.1933** "**צו לשעת חירום להגנת העם והמדינה**" – משמעות החוק היא ביטול חירויות היסוד של אזרחי המדינה. חוק זה הטיל מגבלות על החופש האישי של האדם, על הזכות להביע דעה ועל חופש העיתונות. בעקבות החוק הוטלה צנזורה שהביאה לסגירתם של עיתונים רבים, נערכו האזנות לטלפונים של יריבים פוליטיים, נערכו אסיפות פוליטיות אך ורק לתמיכה בהיטלר, נערכו חיפושים בבתי מתנגדים, הוחרם הרכוש ונערכו מעצרים של אנשים ללא משפט וללא הגבלת זמן. כל ההגבלות האלה לוו ע"י שימוש בטרור, אלימות והקמת מחנות ריכוז למתנגדים. שם עונו המתנגדים בעבודות פרך, הרעבה למוות ועינויים קשים. מטרת המחנות הללו הייתה להשתיק כל התנגדות במטרה לשמור על יציבות המשטר הנאצי. יש להדגיש כי בשנת **1933** הוקם גם הגסטאפו, המשטרה החשאית, במטרה לעזור בתפיסת כל המתנגדים למשטר.

- **הקמת מחנות ריכוז** – מתנגדיו של המשטר הנאצי ובכלל זה קומוניסטים, דמוקרטים, אנשי דת נוצרים שמחו כנגד השלטון, יהודים ואינטלקטואלים, נשלחו למחנות ריכוז בגרמניה. מחנה הריכוז הראשון שהוקם למתנגדים פוליטיים היה דכאו ואחריו קמו ברחבי גרמניה מאות מחנות ריכוז. מחנה הריכוז היה למעשה מחנה מעצר שנוהל על ידי ה-S.S. העצורים במחנה הועבדו בפרך, הורעבו למוות, עברו עינויים והיו עצורים תחת משטר נוקשה ואלים. רבים מהנשלחים למחנות הריכוז לא שרדו.

- **שריפת הספרים, 10.5.1933** - היהודים נחשבו כגזע הורס תרבות ולפיכך הנאצים ראו צורך לדחוק את תרבותם מחוץ לחברה הגרמנית ולהדגיש את התרבות הארית הגרמנית. ב- 10.5.1933 נערכה שריפת ספרים פומבית ביוזמת לשכת התרבות של הרייך בכיכר האופרה בברלין, שם הועלו באש ספרים של סופרים יהודיים כאינשטיין ופרויד. השריפה נערכה גם במקומות נוספים ברחבי גרמניה. כ 50 שנה קודם לכן, כתב משורר יהודי בשם היינה את המשפט "במקום שבו שורפים ספרים עתידים לשרוף בני אדם".
למעשה שריפת הספרים הייתה חלק מהמסע הנאצי נגד התרבות היהודית ה"מנוונת" ולכן, על פיהם, יש להוקיעה.
אירוע זה הפך למפגן כוח של המפלגה הנאצית, אשר שוב הוכיח מדיניות אנטישמית, הגבלות על התרבות היהודית ועל פרסום עבודות מחקר של יהודים. גם אירוע זה עודד את הגירת היהודים מגרמניה, ובנוסף אליו החלו להטיל על היהודים איסורים שונים כמו איסור על יהודים להיכנס למופעי בידור של גרמנים, לשבת על ספסלים בגנים ציבוריים, להשתתף בארגוני ספורט, ולהחזיק בחיות בית. באוניברסיטאות הזהירו מפני הצטרפות לכיתות לימוד עם מרצים יהודים ובמקומות רבים בגרמניה נתלו השלטים עם הכתובת "יהודים אינם רצויים".

4. ליל הסכינים הארוכות (חיסול ה-SA) - עיצוב המשטר הנאצי, יוני 1934

ביוני 1934, הורה היטלר לחסל את ראש ה-SA, ארנסט ראהם, ואת שאר מנהיגי ה-SA (פלוגות הסער של המפלגה – צבא המפלגה), כאלף איש במספר. חיסול זה נודע כ"ליל הסכינים הארוכות". בפעולה זו ביקש היטלר להיפטר מגורמים מעכבים בתוך התנועה הנאצית, העלולים לערער את יציבות שלטונו של היטלר.
ניתן למנות שתי סיבות לחיסול צמרת ה-SA:

1. מנהיגי ה-SA ובראשם ראהם דרשו לבצע מהפכה חברתית בהתאם לאידיאולוגיה הסוציאליסטית ובכלל זה סילוק התעשיינים ובעלי ההון מעמדותיהם. היטלר חשש שתוכנית זו תמנע ממנו את תמיכת בעלי ההון ולכן התנגד למהלך זה.
2. מנהיגי ה-SA דרשו להיות מנהיגי הצבא הנאצי, אולם היטלר ראה בארגון לא יותר מאספסוף פראי ועקב כך נתן הוראה לרצוח את מנהיגיו.

בצעד זה ביטא היטלר את עקרון המנהיג באידיאולוגיה הנאצית, כמנהיג כל יכול אשר דעתו היא היחידה הקובעת ואין לערער על החלטותיו.

כתוצאה מליל הסכינים הארוכות, התחזק משמעותית כוחו של הצבא הגרמני וכן התחזקה נאמנותו של הצבא לפיהרר. בנוסף, התחזק כוחו של ה-SA, אשר ירש את מקומו של ה-SA. זאת ועוד, על ידי מהלך זה היטלר שלח שני מסרים ברורים – היטלר הוא הפיהרר הבלתי מעורער וכל המערער עליו יומת וכן, היטלר התקרב לבעלי ההון והתעשיינים.

חוקי נירנברג, ספטמבר 1935

הקדמה: מיד עם עליית הנאצים לשלטון הם החלו לנקוט בצעדים למימוש רעיון תורת הגזע והאנטישמיות. עלייתם לשלטון של הנאצים, שמה קץ לשיויון בפני החוק שממנו נהנו יהודי גרמניה כמו גם להשתלבותם בחברה. (בגרמניה חיו אז כ-566,000 יהודים קרוב לאחוז מ-62 מיליון גרמנים). המטרות העיקריות של המדיניות האנטי-יהודית בגרמניה בשנים 1933-1939 היו הפרדת היהודים מהחברה הגרמנית, דחיקתם מהכלכלה הגרמנית, ועידוד יציאתם מגרמניה. לשם כך נקטו הנאצים בשלושה אמצעים מרכזיים:

- תעמולה - שימוש בתעמולה כסרטים, נאומים קריקטורות, קטעי עיתונות ורדיו.
- חקיקה - מטרת החקיקה כגון: החוק להחזרת הפקידות המקצועית על קנה, חוקי נירנברג, הייתה לבודד את היהודים מבחינה חברתית ומשפטית, להשפילם ולרמוס את כבודם.
- טרור - שימוש בטרור ובאלימות כגון: שריפת הספרים ששמשו כלי לזירוז יציאתם של היהודים מגרמניה.

חוקי נירנברג שייכים לשלב החקיקה והם מהווים שלב נוסף במדיניות האנטי-יהודית, כאשר קדמו לכך מעשים נוספים כגון החרם הכלכלי, וחקיקות נוספות. חקיקת החוקים היא בבחינת עליית מדרגה וכוונתם היא לא רק לבודד את היהודים מהחברה הגרמנית, כי אם גם להביא להשפלתם ולסילוקם מגרמניה על רקע גזעי טהור. החוקים הללו נחקקו בשלב שבו היטלר הוא הפיהרר והוא מוכיח שצעדיו לביסוס השלטון משולבים בצעדים כנגד היהודים והם מהווים הפיכה של האנטישמיות לחוקית ורשמית.

ב-15.9.1935, בעת כינוסה של המפלגה הנאצית בעיר נירנברג פורסמו חוקי הגזע המכונים חוקי נירנברג, שקבעו את הפרדתו של הגזע היהודי מהגזע הארי מבחינה חוקית.

פירוט חוקי נירנברג, ספטמבר 1935:

בחוקי נירנברג שני חוקים מרכזיים-

1. חוק אזרחות הרייך - החוק קבע שאזרחות הרייך תוענק רק לבעלי דם גרמני או דם קרוב לו המוכיחים נאמנות לשלטון הנאצי, ורק אלה יהיו בעלי זכויות פוליטיות מלאות. כתוצאה מחוק זה הפכו היהודים בגרמניה לנתינים חסרי כל זכות פוליטית ומשפטית. חוק זה ביטל באופן רשמי את האמנציפציה שהשיגו היהודים בגרמניה בשנת 1871. (הערה: בשלב זה, לא הוזכרו היהודים במפורש בחוק)
2. חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני - חוק זה קבע כמה איסורים שהופנו כלפי היהודים וביניהם האיסורים הבאים:
  - (א) איסור נישואים בין יהודים ובין נתיני המדינה בעלי דם גרמני, או דם קרוב לו. נישואים שנערכו מחוץ לגרמניה לעקיפת חוק זה בטלים.
  - (ב) איסור קיום יחסי מין בין יהודים ובין נתיני המדינה בעלי דם גרמני או דם קרוב לו.
  - (ג) איסור העסקת עוזרות בית אריות מתחת לגיל 45 על ידי יהודים.
  - (ד) איסור להניף את דגל הרייך או להשתמש בצבעי הדגל של הרייך הגרמני ליהודים, מותר ליהודים להשתמש אך ורק בצבעים יהודיים.

העוברים על החוקים צפויים לקנסות ולעונשי מאסר. חוק זה הוביל משפחות רבות שבהן התקיימו נישואי תערובת להיפרד, ואלה שלא נפרדו חיו בצל פחד וחשש קבוע. יש לציין כי בנובמבר 1935 יצאה תקנה והוספה לחוק אזרחות הרייך הקובע מי הוא יהודי. ההגדרה קבעה כי יהודי הוא מי שמוצאו לשלושה סבים לפחות, שהם יהודים שלמים לפי גזעם (בעל דם ארי טהור היא מי ששלושה דורות אחורה אין לו קשר ליהודים).

משמעות חוקי נירנברג:

1. נתינת מסגרת חוקית למדיניות הנאצית האנטי-יהודית המהווה בסיס לרדיפתם ונישולם של היהודים מחיי הכלכלה והחברה הגרמנית.
2. שלילת הזכויות האזרחיות של כל יהודי גרמניה.
3. הגדרת היהודים כגזע בעל דם שונה. ההגדרה שמנעה למעשה מהיהודים להיות חלק מהחברה הגרמנית.
4. נשללה מהיהודים כל הגנה והם אינם יכולים לפנות לבתי המשפט הגרמני.
5. פעילות גלויה של המשטר הנאצי ללא חשש מתגובות העולם החופשי, היטלר העריך נכון כי העולם לא יגיב לפעולות אלה נגד היהודים.
6. חוקי נירנברג נתנו גיבוי חוקי להפרדת היהודים (מקור לחץ להגירתם מגרמניה).

יש לציין, כי הקהילה היהודית הגרמנית נחלקה בדעותיה ביחס לחוקי נירנברג, היו שהחליטו להגר מגרמניה והיו שבחרו להאמין שדווקא בזכות ההגדרות המשפטיות מצבם של היהודים יתאזן והם יזכו לאוטונומיה מסוימת ללא רדיפה.

ביסוס המשטר הנאצי בשנים 1936-1939:

מבוא: לאחר חקיקת חוקי נירנברג בספטמבר 1935, קיימת הפוגה מסוימת במעשי השלטון הנאצי כלפי היהודים, שכן בתקופה זו נשלמו ההכנות לאולימפיאדה בברלין וגרמניה רצתה להפגין בפני העולם רוח סובלנית יותר. לאחר תקופה זו המשטר הנאצי ממשיך לפעול על מנת לבסס את שלטונו ולהפוך את גרמניה מדמוקרטיה למדינה טוטליטרית. תהליך הנאציפיקציה היה תהליך הדרגתי שנבנה על הקיים וככל את כלל החברה והמדינה הגרמנית. להלן כמה צעדים בשנים אלה שכוונו כנגד היהודים

1. החרפת הפגיעה ביהודים בתחומי הכלכלה, החברה והתרבות:

עד לשנת 1936, הפגיעה ביהודים הייתה בעיקרה באמצעות צווים והגבלות. אלה נועדו להדיר את היהודים מהחברה, הכלכלה והתרבות בגרמניה הנאצית. בשנים הנדונות (1936-1939) ובמיוחד החל משנת 1938, היהודים סבלו גם מאלימות פיזית רבה, מעצרים ושליחה למחנות ריכוז.

• בתחום החברתי – תרבותי

- היהודים הודרו מתחומים אלה על ידי מספר צווים, חוקים ופעולות:
  - היהודים הוכרחו להוסיף לשמותיהם את השמות "ישראל" ו"שרה" ולסמן את דרכונם באות (J) (Jude).
  - על היהודים נאסר להיכנס למופעי תרבות ולגנים ציבוריים.
  - יהודים נשלחו למחנות ריכוז בשל יהדותם.
  - ניהול ה"בעיה היהודית" הופקד בידי ה-SS.
  - מעמדן המשפטי-חוקי של הקהילות היהודיות כרשויות ציבור מוכרות בוטל ויחד איתן הזכאות לתמיכה כספית ופטור ממס.
  - על היהודים נאסר להשתמש בדואר.

מטרות צעדים אלה היו להפריד את היהודים סופית מהחברה הגרמנית, לבודדם, להשפילים ולדחוק בהם לעזוב את גרמניה.

2. ההגירה הכפויה

החל מסוף שנת 1936, הלך וגבר הלחץ על היהודים להגר מגרמניה באמצעות גזרות ותקנות, הגברת הטרור וההפחדה כנגדם. עם סיפוחה של אוסטריה לרייך הגרמני במרץ 1938 נחקקה גם שם חקיקה גזענית משפילה כפי שהייתה קיימת בגרמניה. במקביל לגרמניה החל הממשל האוסטרי לכפות על היהודים הגירה מאוסטריה. האחראי על ההגירה הכפויה היה אדולף אייכמן ששירת במדור היהודי ב - S.D. אדולף אייכמן היה אחראי על "לשכת ההגירה המרכזית", אשר באמצעותה דרש מהיהודים העשירים לממן את הגירתם של חסרי היכולת, וכפה את ההגירה באיומים.

בפקודת היטלר, קיימה ההנהגה הנאצית פגישה לאחר ליל הבדולח כדי להעלות רעיונות איך לגרום ליהודים לצאת מגרמניה. בינואר 1939 הוקמה בגרמניה "**הרשות הארצית המרכזית להגירת יהודים**" כדי לזרז ולייעל את יציאת היהודים מגרמניה, ובכך להקצין את מדיניות ההגירה הכפויה בגרמניה. בסופו של דבר עזבו את גרמניה בשנת 1939 כ - 68,000 יהודים. מדיניות ההגירה הכפויה הסתיימה בשנת 1941.

פרעות "ליל הבדולח" 9-10 בנובמבר

רקע לליל הבדולח - גירוש זבונשין: לאחר סיפוחה של אוסטריה על ידי גרמניה במרץ 1938, גבר בטחונו העצמי של היטלר, והמדיניות הנאצית כלפי היהודים עלתה שלב נוסף. באוקטובר 1938 גורשו כ - 17 אלף נתינים יהודים גרמנים בעלי אזרחות פולנית אל הגבול הפולני (גרוש זבונשין). הם גורשו ללא רכוש וללא כסף. בעוד שהפולנים מנעו את כניסתם לפולין, הגרמנים מנעו את חזרתם לגרמניה והמגורשים נתקעו בעירת הגבול הפולנית, זבונשין. כמה אלפים מהמגורשים הצליחו להסתכן לפולין בסופו של דבר והגיעו לעיירה קטוביץ' שבפולין. אחרים נתקעו והיו חשופים לשלג ולתנאים קשים. בין המגורשים היו גם הוריו של הרשל גרינשפן, נער יהודי בן 17 היו ששהה באותה העת בפריז.

משנודע לו מה עוללו הנאצים לבני משפחתו הוא ירה למוות במזכיר של שגרירות גרמניה בפריז (שנקרא פום ראט). רצח זה הפך לסיבה המרכזית להתפרצות של הפוגרום המכונה ליל הבדולח ביהודי גרמניה. חשוב לציין כי הפוגרום שהתרחש התקיים בברכתם של היטלר וגבלס, ונוהל כל העת על ידי אנשי ה S.S ואנשי משטרת הביטחון הגרמני, והתרחש בערים שונות בגרמניה בו זמנית. גבלס הצדיק את הפוגרום בקבעו את המשפט הבא: "בפריז ירתה היהדות בעם הגרמני".

מהלך הפוגרום "ליל הבדולח": ליל הבדולח החל בלילה שבין ה - 9-10 בנובמבר, עת המון גרמני ואוסטרי משולהב בהנהגת אנשי ה-S.S וה-S.D, התנפל על יהודים ברחבי גרמניה ואוסטריה. ליל הבדולח היה מבצע מקיף והוא היווה פגיעה בסמלים המרכזיים של החיים היהודיים בגרמניה.

ההתנפלות הייתה על יהודים ברחוב, על מבנים של יהודים, על בתי כנסת, ועל חנויות של יהודים.

יותר מ - 1000 בתי כנסת ברחבי גרמניה הועלו באש, מאות חנויות ובתים של יהודים נהרסו והוצתו. כ - 90 יהודים נרצחו, מאות נפגעו, 30 אלף יהודים נעצרו ורבים נשלחו למחנות ריכוז. הנזקים שנגרמו היו כבדים ביותר והיהודים הם שחויבו לתקנם. הוטל על היהודים גם קנס כספי גבוה לכיסוי הנזקים.

לפוגרום היו שלוש מטרות: להגביר את אווירת הזעם של ההמון הגרמני כנגד היהודים, להרחיק את היהודים מתחומים בכלכלה שעוד היו מצויים בהם ולהעשיר את קופת המדינה,

ובנוסף, לעודד עוד יותר את ההגירה היהודית מחוץ לגרמניה ואוסטריה, שהייתה איטית מדי בעיני הנאצים.

ליל הבדולח כונה כך בשל הכמויות האדירות של זכוכיות שהתנפצו באותו לילה ולמעשה הוא מסמל ליהודים את המעבר משלב האלימות המילולית ושלב החקיקה, לשלב האלימות הפיזית ולמעשי פוגרום מתוכננים על ידי ההנהגה. ליל הבדולח הוכיח כי דמם של היהודים הפך הפקר, ביטחונם האישי אינו ברור עוד וכי אין להם מה לחפש בגרמניה.

משמעות הפוגרום "ליל הבדולח" – ליל הבדולח כנקודת מפנה הן עבור הנאצים והן עבור היהודים:

1. ליל הבדולח היה ביטוי לאלימות פיזית כלפי היהודים, שמעבר להסתה מילולית וחוקית – במובן זה הוא מהווה הסלמה ביחס השלטון. הייתה זו הפעם הראשונה בה הפגיעות הפיזיות ביהודים אורגנו על ידי השלטון בצורה כלל ארצית.
2. יהודים רבים הפנימו כי לא יוכלו להמשיך ולחיות בגרמניה ועשרות אלפי יהודים היגרו מגרמניה בעקבות ליל הבדולח.
3. הוקמו מחנות ריכוז נוספים שנועדו במיוחד למעצר של יהודים והם שוחררו רק לאחר שהפקידו ערבות כספית דרכה הם מבטיחים שיעזבו את גרמניה.

פעולות נוספות בהן נוקטים הנאצים לאחר ליל הבדולח:

1. פורקו כל הארגונים היהודים שפעילותם הותרה עד אז על ידי הממשל הגרמני.
2. בעקבות ליל הבדולח, עבר הממשל הנאצי לטיפול נמרץ יותר בבעיה היהודית תוך ניסיון לגרום להגירתם של היהודים מגרמניה. לאחר ליל הבדולח הוקמה בינואר 1939 "הרשות הארצית המרכזית להגירת יהודים". כמו כן, לאחר הפוגרום הוטלו על היהודים צווים חדשים שקבעו מגבלות חדשות כגון: איסור כניסה של יהודים למופעי ספורט, מוזיאונים ובתי קולנוע, נשללו מהם רישיונות הנהיגה, קבלת טיפול בבתי חולים, וכל הילדים היהודים הוצאו ממסגרות החינוך הגרמני והושלם תהליך האריזציה.

שאלות בגרות וחשיבה:

- בשנים 1933-1939, נקטו הנאצים שלוש דרכים מרכזיות במדיניותם נגד היהודים: חקיקה, תעמולה, טרור. הצג דוגמה לכל אחת מדרכים אלה.
- הצג את עיקרי התוכן של חוקי נירנברג והסבר במה הם מבטאים את מדיניות האידיאולוגיה הנאצית.
- הסבר במה ביטאו אירועי ליל הבדולח החרפה במדיניות הנאצים נגד היהודים. מה הייתה השפעת אירועים אלה על היהודים בגרמניה.
- הצג שלוש דרכים בהן ביססו הנאצים את שלטונם בין השנים 1933-1935.
- הסבר כיצד גרמניה עברה דמוקרטיה לנאציזם בתחום מוסדות המדינה ובתחום דעת הקהל.

מראשית מלחמת העולם השנייה עד מבצע ברברוסה והמדיניות כלפי היהודים באזורי הכיבוש (ספטמבר 1939 - יוני 1941): פרקים נבחרים

1. "הסדר החדש"
2. היהודים בפולין

"הסדר החדש" באירופה

רעיון הסדר החדש

בשנת 1941 שלטה גרמניה בחלקים גדולים מאוד משטחי אירופה (מפה בעמוד 185). באותה שנה התבטא היטלר ואמר: "זוהי שנה מכריעה של סדר חדש באירופה". רעיון הסדר

החדש הינו רעיון של סדר כלכלי, תרבותי ופוליטי חדש שניסו הנאצים להנהיג באירופה באמצעות מערכת שלטונית כוחנית. הוא נועד לממש את האידיאולוגיה הנאצית במלואה, תוך בניית עולם התואם את מדרג תורת הגזע.

"הסדר החדש" נבע משלושה רעיונות אידיאולוגיים של הנאצים:

1. **תורת הגזע** – הגזע הארי הוא הגזע העליון ויש לשמור על טוהר הגזע בקרב הארים. במסגרת רעיון זה, לעמי צפון ומערב אירופה ישנו מקום מוביל. עמי מזרח אירופה מהווים "גזע משועבד", המשרת את הגזע הארי וניתן לנצלם ולנצל את משאביהם. לצוענים ובמיוחד ליהודים אין מקום בסדר החדש.
2. **מרחב המחיה** – זכותה של גרמניה לכבוש שטחים במזרח אירופה ולנצל את משאבי המדינות הכבושות שם.
3. **שנאת היהודים** – אנטישמיות ושנאת העמים הנחותים.

ביולי 1941 היטלר קבע את הכלל: "ראשית- כבוש, שנית- שלוט, שלישית-נצל".

הסדר החדש נועד לעצב את אירופה באופן אחר מזה שהיה בעבר. עקרונות הסדר נשענו על מעמדה הגזעי של כל מדינה ותושביה בהשקפה הנאצית (יצרי התרבות, נושאי והורסי התרבות). הסדר החדש נועד להכפיף את העמים השונים באירופה לצורכי הרייך השלישי, כאשר בראש סדר העדיפויות עומדת מכונת המלחמה הנאצית שעתידה ליצור את "אימפריית אלף השנים".

ביטויי המדרג הגזעי ביחס הנאצים לאוכלוסייה בארצות הכיבוש

מימוש צעדים ומדיניות "הסדר החדש" במערב אירופה (למשל צרפת) - המדינות שנכבשו על ידי היטלר באזור מערב אירופה שויכו לקבוצות נושאי התרבות, ולכן לא היו חלק ממרחב המחיה. המשטר הנאצי ניצל את עוצמתן הכלכלית למאמץ המלחמתי ולרווחת גרמניה. מעבר לכך, היטלר לא תכנן במדינות אלה שינוי גזעי בהרכב האוכלוסייה או שינוי חיי האזרחים. יתרה מכך, היטלר שאף כל העת להביא את הממשלות והעמים במערב אירופה לשתף עימו פעולה.

מימוש מדיניות "הסדר החדש" במדינות מזרח אירופה (למשל פולין) - מדינות "הסדר החדש" במדינות אלה היה שונה לגמרי ממה שהתרחש במדינות מערב אירופה (בהסתמך על הגיון התורות הגזעניות), והוא כלל את הפעולות הבאות:

- **ניצול כלכלי ושיעבוד של בני אדם** - במהלך המלחמה, כחלק ממדיניות "מרחב המחיה", גויסו בכפייה כ-7 מיליון עובדים מפולין ומארצות כבושות נוספות כדי לשרת את הכלכלה של גרמניה. העובדים הללו הועסקו בתנאים קשים בתעשייה, במכרות פחם, בכבישים ובמפעלים. רבים מהם מתו מתת-תזונה, ממחלות ומאלימות. במסגרת הרעיון של ניצול הארצות הכבושות, כל מדינה שנכבשה על ידי הגרמנים נאלצה לשלם סכומי עתק עבור הוצאות הכיבוש. בנוסף, הגרמנים החרימו מיליוני טונות של מזון, בהמות, חומרי גלם ומכונות. הנאצים גם בזזו פסלי זהב ואוצרות אומנות מהארצות הכבושות.
- **העברת אוכלוסיות בכפייה (טרנספר)** – בזמן המלחמה ניידו הנאצים מיליוני בני אדם ממדינה למדינה ומחבל ארץ לחבל ארץ במה שכונה "יישוב מחדש". הטרנספר בוצע בהתאם לצרכי הרייך השלישי, כלומר, סלאבים פונו משטחם לטובת יישוב גרמנים אתניים (פולקסדייטשה). רק לאחר שהשטח "נוקה" מסלאבים יכלו להתיישב בו גרמנים, נידוד של פועלים ממדינה למדינה בהתאם לצרכים כלכליים וכן נידוד של יהודים ובני גזעים אחרים בהתאם לתורת הגזע.

- חיסול האינטליגנציה בקרב העמים הסלאביים במזרח אירופה - הנאצים קבעו כי יש לחסל את המשכילים הסלאביים. הגזע הסלאבי נועד רק לעבודות כפייה ולעבודה גופנית ולכן יש למנוע משכבת האינטליגנציה הסלאבית אפשרות להמשיך ולתפקד. החיסול היה באמצעות רצח, מאסר ושליחה למחנות ריכוז, סגירת האוניברסיטאות ופגיעה בתחומי האמנות והתרבות.
- גרמניזציה – במזרח אירופה התגוררו גרמנים "טהורים" ומעורבים וכן בני עמים אחרים שנמנו על הגזע העליון. לאחר הכיבוש והיישוב מחדש של מזרח אירופה, נהגו הנאצים לטפח את אותם האנשים, לחנך את ילדיהם ברוח הערכים והאידיאולוגיה הנאצית וכל זאת כדי לחזק בקרבם את תכונות הגזע לשם העצמה של הגזע העליון והגדלת מספר אנשיו.

מימוש מדיניות "הסדר החדש" בגרמניה עצמה- מבצע "המתות חסד" (אותנזיה)
 בכדי לשמור על טוהר הגזע הארי ולדאוג שגזע זה יהיה מלא באנשים בריאים וחזקים, הומתו בהוראתו של היטלר גרמנים רבים שהיו חולי רוח, נכים, מפגרים והומואים. במסגרת מבצע האותנזיה (המתות חסד) נרצחו עשרות אלפי גרמנים.

מימוש מדיניות "הסדר החדש" בכל רחבי אירופה- היחס ליהודים ולצוענים
 על פי תורת הגזע, הסדר החדש נועד להתקיים ללא יהודים וצוענים – הם היו אמורים להיעלם. ישנה מחלוקת האם מלכתחילה השאיפה הנאצית הייתה להכחיד את היהודים והצוענים, או שמא תחילה רצו לבדלם, אחר כך שאפו לסלקם ולבסוף רק להשמידם. למרות תהייה מחקרית זאת, עובדתית, בקיץ 1941, עם הפלישה לברית המועצות, מתחיל רצח שיטתי של יהודים. משנת 1942 החלו הנאצים במימוש "הפתרון הסופי", שכוונתו היא השמדה המונית של יהודים במחנות השמדה. עד סוף המלחמה נרצחו כ- 6 מיליון יהודים וכ- 400 אלף צוענים (הצוענים לא נתפסו כמעוררי בעיה גזעית כיהודים, אלא כמטרד חברתי שיש להיפטר ממנו).

יש לציין כי ההתנגדות במדינות הכבושות למדיניות הנאצית הייתה ברובה פאסיבית, אולם הייתה התנגדות שהופיעה בצורה של הקמת מחתרות חשאיות.

רכס, טוטליטריות ושואה, עמ' 130, 185-188.
שאלת בגרות: הסבר את רעיון "הסדר החדש" שרצו הנאצים להנהיג באירופה והצג שלושה צעדים שהם נקטו במהלך המלחמה כדי לקדם רעיון זה.

מה היו המטרות של 'הסדר החדש' וכיצד מבטא יישום מדיניות זו את עקרונות האידיאולוגיה הנאצית?

היהודים בפולין בימי הכיבוש הנאצי, עד לביצוע הפתרון הסופי

מבוא: ב- 1 בספטמבר 1939 החלה מלחמת העולם השנייה ותקופת השואה של היהודים. המלחמה החלה בפלישת גרמניה לפולין, בה חיו כ- 3.3 מיליון יהודים (10% מכלל האוכלוסייה). מרגע שהנאצים כבשו את פולין הוטלו **גזרות** קשות על היהודים. לאחר מכן, הם רוכזו **בגטאות** ובהמשך התחיל שלב **הפתרון הסופי**, שמשמעותו השמדת העם היהודי באופן שיטתי.

השפעת הכיבוש הנאצי על חיי היהודים בפולין

ב 1 בספטמבר 1939 פרץ הצבא הגרמני את גבולות פולין, ובמשך פחות מחודש כבש אותה במלחמת בזק (את כל פולין, מלבד ורשה כבש בשבוע).

לאור הכיבוש וחלוקת פולין (מזרח פולין ניתנה לבריה"מ) היהודים מצאו עצמם מפוצלים בין מסגרות שלטון שונות, כאשר לכל שלטון הייתה מדיניות שונה כלפיהם.

חלוקת פולין התנהלה באופן הבא:

(1) החלק המזרחי של פולין - החלק המזרחי של פולין נמסר לידי רוסיה כפי שסוכם בחוזה **ריבנטרופ מולוטוב**. בשטח זה התגוררו כ- 1,400,000 יהודים.

(2) השטח שבשליטת הגרמנים חולק לשני אזורים עיקריים (1,900,000 יהודים)

(1) **השטח במערב פולין** - השטח במערב פולין, אשר סופח לגרמניה,

נועד להיות גרמני. משטח זה גורשו כ- 300,000 פולנים ויהודים עם

ראשית הכיבוש ובמקומם יושבו גרמנים שהתגוררו בפולין.

היהודים שנשארו באזור זה בודדו לאחר מכן בגטאות, שהגדול

ביניהם היה **גטו לודז'**.

(2) **השטח במרכז פולין**- השטח במרכז פולין שנקרא "**גנרל גוברנמן**"

(הממשל הכללי).

שטח זה היה אזור כיבוש נאצי ותושביו אינם ארים ובהתאם לכך,

בשטח זה התנהל משטר נאצי צבאי אלים ומנצל.

לאזור זה גורשו יהודים מהאזור שסופח לגרמניה ובכך הם הפכו

לפליטים חסרי כל. בשטח זה הוקמו רוב הגטאות ובשלב מאוחר

יותר מחנות ההשמדה.

למשילה בשטח מונה **הגנרל הנס פרנק** אשר קבע את בירת המחוז

בקראקוב.

המדיניות כלפי יהודי פולין

❖ צעדים שנועדו להפריד בין היהודים לבין האוכלוסיה הלא יהודית

על כל יהודי "**גנרל גוברנמן**" הוטלה החובה לענוד סרט לבן ועליו מגן דוד, או טלאי

צהוב. סימנים אלה נועדו להבדילם משאר האוכלוסייה בכדי להשפילם. נוסף על כך

נאסר על היהודים לנסוע ברכבת ללא היתר מהרשויות, להחליף מקום מגורים, נאסר

עליהם להעסיק עוזרות בית, לשלוח מכתבים בעברית וביידיש, ללכת על מדרכות,

להיכנס לגנים ולבתי קולנוע או לעבור ברחובות מסוימים.

צעדים אלה, אשר הלכו והתרחבו בהדרגה, נועדו להבדיל את היהודים משאר

האוכלוסייה. בשל גזרות אלה, גם גבר הרגש האנטישמי בקרב האוכלוסייה המקומית

וניתנה לגיטימציה למעשים של הלשנה ושל הסגרת יהודים.

❖ הרס הקיום הכלכלי של היהודים

מיד עם הכיבוש, נדרשו היהודים לסמן את עסקיהם במגן דוד, מה שסייע בהטלת

חרם כלכלי על סחורות ועל עסקים יהודיים. בנוסף, חשבונות הבנק של היהודים

הוקפאו, היהודים חויבו לרשום את רכושם מכל סוג וכעבור כמה חודשים הועבר

הרכוש לשלטונות הנאצים.

במקביל, החלו הנאצים בשדידת בתי היהודים ועסקיהם, נתפסו חנויותיהם

ומפעליהם, פוטרו פקידיים ומורים יהודים, רופאים סולקו מהמרפאות, נאסר על עורכי

הדין לעבוד ונאסר על יהודים לקנות בדים ועורות, דבר שהותיר חייטים וסנדלרים

ללא פרנסה.

את מקום הכלכלה הסדירה של היהודים תפסו השוק השחור, השוחד, רעב ומאבק

יום יומי להישרדות.

❖ חטיפות לעבודות כפייה

מימי הכיבוש הראשונים של פולין נחטפו היהודים לעבודות כפייה במטרה לנצל את כוח עבודתם ואף לגרום למותם בתנאי עבודה בלתי אפשריים. **בדצמבר 1939**, פרסמו הגרמנים פקודה בשטח "**הגנרל גוברנמן**" ולפיה חייבים בעבודות כפייה כל היהודים בגילאי 14-60. היהודים גויסו לתיקון מסילות הברזל, לסלילת כבישים, להכנת ביצורים לצבא הגרמני, פינוי רחובות מפסולת, חקלאות ומלאכה. עבודות הכפייה לוו במכות, הרעבה, עבודות פרך ללא מנוחה והשפלות.

❖ רצח, טרור, פגיעות והתעללויות

מראשית הכיבוש פעלו הגרמנים כלפי היהודים בשיטות טרור והתעללות. היהודים הוכו ברחובות ועונו בצורות שונות, היו שנרצחו. היו שנתפסו ברחובות כדי לגזוז את זקנם, נשים הוכרחו לנקות מקומות ציבוריים באמצעות הלבנים שלהן ועוד. הנאצים אף פגעו ברגשות הדתיים של היהודים – חיללו ספרי קודש, אסרו שחיטה כשרה ותפילה בציבור ועוד.

❖ גירושים

עם ראשית הכיבוש, גורשו ממערב פולין אל מרכז כ- 100 אלף יהודים. כ-35 אלף יהודים גורשו מקראקוב, בירת המחוז, אותה רצה הגנרל פרנק לטהר מיהודים. כל הגירושים נעשו **בהפתעה**, ללא שום הכנה, והפכו מאות אלפי אנשים לפליטים חסרי בית ובטחון. באוקטובר 1939, החלו הנאצים להעביר יהודים מווינה, בירת אוסטריה, לכפר **ניסקו** הנמצא במזרח פולין. האחראי על העברת היהודים היה אדולף אייכמן. יהודים נוספים הועברו לאזור זה מצ'כיה וממערב פולין. אזור זה, שהיה במחוז לובלין, היה אזור ביצות חשוף לקור, והמגורשים סבלו שם ייסורים רבים ומחוסר כל (נאלצו אפילו לקדוח בורות מים לשם קיום). חלק מהיהודים מתו, נרדפו, נרצחו או גורשו לשטחי בריה"מ. הנאצים תכננו להפוך את **ניסקו ל"מאגר היהודים"**, אולם במהרה הנאצים ביטלו את התוכנית בהוראתו של הימלר, מפקד ה-S.S.

מטרות הנאצים במדיניותם כלפי היהודים בפולין הכבושה היו לבודד את היהודים, להשפילם, לשבור את קיומם הכלכלי, לנצלם לצורכי הרייך ולשבור את חיי החברה, התרבות והדת היהודיים. לאור כל זאת, ניתן להבין כי הנאצים ניסו לשבור את בסיס הקיום של היהודים, ולהפרידם מיתר האוכלוסייה וזאת כחלק מרעיון "**הסדר החדש**" ותורת הגזע.

תהליך הקמת הגטאות – איגרת הבזק של היידריך

הפקודה על הכנסת היהודים לגטאות נכללה ב"**איגרת הבזק**" ששלח היידריך (ראש משטרת הביטחון של ה-S.S) למפקדי עוצבות המבצע – האיזנצגרופן, עוד בטרם כיבוש פולין, ב- 21.9.1939. תוכן האיגרת היה סודי.

- תוכן "איגרת הבזק" – האיגרת קבעה שכשלב ראשון להשגת "המטרה הסופית", יש לרכז את היהודים במ הירות בכמה ערים גדולות המצויות בצמתי רכבות, או בסמוך למסילות הברזל. כמו כן, הוחלט על הקמת **מועצות יהודיות (יודנרט)**, שתפקידן לבצע את הוראות הגרמנים: עריכת מפקד אוכלוסין של היהודים באזור (שם, מין,

גיל, מקצוע...), העברה ושיכון של היהודים בערים הגדולות ועוד. יש לציין שבאיגרת לא הוזכרה המילה "גטו".

- השלכות "איגרת הבזק" – בעקבות איגרת הבזק, הוקמו גטאות ברובעים של הערים השונות, שהיו מאוכלסים ביהודים. לרוב, ברובעים אלה היה עוני רב, ותנאים סניטריים גרועים. האוכלוסייה הפולנית פונתה מהשכונות שיועדו לגטו ובמקומם נכנסו יהודים, כשכמות האנשים שנדחקה לכל רובע הייתה כפולה ומכופלת מהכמות שהרובע יכול היה לאכלס. הכניסה לגטו הייתה לרוב תחת לחץ זמן, אימים ואלימות רוב הרכוש של היהודים שגורשו לגטו נשאר מאחור והם הגיעו אליו חסרי כל. עם כניסתם הם נמצאו זרוקים ברחובות ובפתחי הבתים עד שנמצא להם מקום מגורים. בתוך הגטו היהודים חויבו בענידת טלאי צהוב והם הועבדו בעבודות כפייה.

בפברואר 1940 הוקם הגטו הראשון, גטו לודז' ובו כ- 200 אלף יהודים. באוקטובר אותה השנה הוקם גטו וארשה ובו קרוב לחצי מיליון יהודים.

אפשר להקריא את איגרת הבזק, תעודה מס' 65 מהספר "השואה בתיעוד"

הגטאות בפולין עד לתחילתו של "הפיתרון הסופי"

המטרות של הגרמנים להקמת הגטאות – מטרות סמויות ומוצהרות (מדוע הוקמו הגטאות?)

המטרות המוצהרות של הגרמנים להקמת הגטאות היו:

- ריכוז היהודים נועד למנוע הפצתן של מחלות מדבקות שמקורן ביהודים.
- ריכוז היהודים נועד לשמור על היהודים מפני האוכלוסייה המקומית העוינת.
- ריכוז היהודים נועד להפסיק את פעילותם בתחום הכלכלה, וכך הנזק שהם יגרמו לכלכלת המדינה יהיה קטן יותר.
- ריכוז היהודים נועד על מנת למנוע מהם להפיץ שמעות שליליות וחתרניות כנגד הנאצים.

המטרות הסמויות של הגרמנים להקמת הגטאות היו:

- להפריד את היהודים משאר האוכלוסייה, לבודדם ולהשפילם בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית.
- הגטאות היו אמצעי להכחיד את היהודים, וזאת על ידי מניעת תנאי מחייה מינימאליים שיובילו לרעב, מחלות ומוות.
- ריכוז היהודים בגטו נועד כדי לאפשר ביצוע יעיל ומהיר של פתרון לבעיה היהודית, כאשר זה ימצא.
- ריכוז היהודים בגטאות נועד על מנת לנצלם ביתר יעילות לעבודות כפייה כסלילת כבישים, בניית גשרים ועוד.
- ריכוז היהודים סייע בגזל רכושם, שנותר במקומות מהם גורשו.
- לשבור את חיי התרבות והרוח היהודיים ובכך ליצור בקרבם תהליך של דה-הומניזציה (הפיכתם של היהודים ללא אנושיים) שתמנע מהם יכולת להתקומם.

דרך הניהול של הגטו על ידי הגרמנים

1. **היודנרט** – בעקבות איגרת הבזק הוקמה בכל גטו מועצה יהודית (יודנרט), שנועדה מצד אחד לשרת את השלטון הגרמני ולבצע את פקודותיו, ומצד שני לדאוג ליהודים בגטו עד כמה שאפשר. היודנרט היווה חוליה מקשרת בין היהודים לשלטון הנאצי והם היו אחראים על ניהול יומיומי של הגטו, תחת עינו הפקוחה של הגסטאפו (כמו עירייה של הגטו – תברואה, שמירת הסדר הציבורי, תאורת רחוב ועוד). ראשי היודנרט הראשונים נבחרו בדרך כלל מכוח מנהיגותם הקודמת בקהילות פולין, אולם מאוחר יותר, ככל שהאלימות הנאצית גברה, הפכה המועצה למורכבת מאנשי שוליים שחיפשו רווח אישי.

תפקידי היודנרט וסמכויותיו – היודנרטים מילאו תפקידים שונים וביניהם תפקידים שהוטלו עליהם על ידי הגסטפו ועל ידי מנהל הגטו הגרמני. בנוסף, היודנראטים לקחו על עצמם לדאוג לרווחת אנשי הגטו ולהקל על החיים בו. בין תפקידי העיקרים ניתן למצוא את התפקידים הבאים:

- העברת היהודים בצורה מסודרת אל תחומי הגטו ומציאת דיור למגורשים.
- הסדרת עבודות הכפייה בגטו (החל מ-1940 גם שילוח אנשים למחנות עבודה מחוץ לגטו וניתוקם ממשפחתם).
- סימון האוכלוסייה היהודית – סרט עם מגן דויד/טלאי צהוב.
- מניעת מחלות ומגפות בגטו.
- סיוע בביצוע הגירושים בתקופת ההשמדה (התפקיד הבעייתי והכאוב ביותר שהוטל על היודנראט).
- הקמת משטרה יהודית – הוקמה בפקודת הנאצים ותפקידה היה לשמור על הסדר בגטו, למנוע הברחות, לגבות מיסים, לרכז האנשים המיועדים לעבודות הכפייה ועוד.

בנוסף לכל אלה, נטלו על עצמם היודנראטים גם לפעול בתחומים הבאים, לרווחת הגטו: מיסים, אספקת מזון וחלוקתו, שירותי בריאות ככל האפשר ובמידת האפשר גם חינוך, תרבות ופיתוח תעשייה לשם תחושת הנורמליות.

2. **מפקד גרמני לגטו** – כל גטו נשלט על ידי מפקד גרמני ושורה של רשויות גרמניות, אשר קבעו את אופי התנהלותו ותנאי החיים בגטו.
3. **חומות לבנים וגדרות עם שערים** – הגטאות הוקפו בחומות או גדרות. לכל גטו הייתה כניסה ראשית, שניתן לעבור בה רק באישור הגרמנים. מסביב לחומות הגטו קיימו הנאצים סוירים.

תנאי החיים בגטו

הגטו הראשון שהוקם על פי תוכנית היידריך (איגרת הבזק) היה גטו לודז' בפברואר 1940. באוקטובר 1940 הוקם גטו ורשה. כמותם הוקמו בפולין בשנים 1940-1941 עוד גטאות רבים, בגדלים שונים, ובצ'כיה הוקם גטו טרזין. יש לציין כי מספר הגטאות התרבה לאחר הפלישה הגרמנית לשטחי בריה"מ ביוני 1941, וכיבוש המדינות הבלטיות. עם הקמת הגטאות, עדיין היו הגטאות פתוחים ליציאה בבוקר, וניתן היה לחזור אליהם עם ערב, אבל כמה חודשים לאחר הקמת הגטאות הראשונים, החל תהליך מסודר של סגירת הגטאות ורוב הגטאות החדשים שהוקמו, היו סגורים מלכתחילה.

- **צפיפות** – בגטאות נוצרה צפיפות קיצונית בשל דחיסת היהודים לרובע סגור. שטח הגטאות היה קטן מאוד ביחס לשטח העירוני שבשטחו הוקמו הגטאות. למשל, גטו ורשה כלל 2.4 אחוז משטח העיר ולתוכו נדחסו יותר מ-400 אלף יהודים. בחדר אחד בדירות שהוקמו בגטו, חיו 6-8 נפשות ויותר. הצפיפות ניכרה גם ברחובות ואפילו תנועת הולכי הרגל הוסדרה על ידי השוטרים היהודים. חשוב לציין שעם הזמן הלכה וגברה הצפיפות בגטו בשל ההגעה הבלתי פוסקת של יהודים שגורשו משטחים

שונים. הצפיפות הובילה לבעיות נוספות כגון מחסור בדיור, תנאי תברואה ירודים מחלות ותמותה

- **רעב ומחסור במזון** – המחסור במזון בגטו היה חמור ביותר. מנת המזון שהוקצבה על ידי הגרמנים הייתה קטנה (בשלים מסוימים היא הייתה כ- 10% ממנת הקלוריות היומית שאדם צריך ביום) וגם המזון שסופק היה לרוב קפוא ורקוב. עקב הרעב הכבד, הקור העז והצפיפות, פרצו מחלות רבות ומגפות ועשרות אלפי יהודים מתו ברחובות. הרעב הוביל להתנהגויות קיצוניות של טירוף הדעת והגטו הוצף בגנבים, רמאים וקבצנים. כמו כן, הרעב הוביל למצבים של הברחת מזון כתפוחי אדמה, ירקות ולחם וחלק מהאנשים היו מוכרים את חפציהם האישיים לשם מזון. בשל המצב הקשה, גופות מושלכות ברחובות הגטו הפכו למחזה שגרתי.

- **מקורות התעסוקה בגטו** – בשל עבודות הכפייה שהיהודים נשלחו אליהן, משפחות רבות נותרו ללא מפרנס. פרנסת המשפחה נפלה בעיקר על הנשים והילדים וכך גם נושא השגת המזון. אנשי היודנרט נדרשו לעודד את היהודים לעבוד במפעלים ובבתי המלאכה שהוקמו בתוך הגטו, מתוך מטרה לעזור לצבא הגרמני וליזמים גרמניים פרטיים. מנהיגי היודנרט נדרשו לשכנע את היהודים בגטו שרק באמצעות עבודה ניתן יהיה להשיג את הכסף הדרוש להם לרכישת מצרכים חיוניים.

לסיכום, ניתן לומר כי הגטו הפך עבור הנאצים למכשיר דיכוי יצר החיים והאנושיות של היהודים ואף שימש אמצעי להשמדת היהודים.

השפעת תנאי החיים בגטו על הפרט, המשפחה והחברה היהודית

- **הילדים** – הראשונים לסבול בגטו היו הילדים ובייחוד אלה שהשתייכו למשפחות עניות, או שנותרו ללא משפחה. ילדים מקבצי נדבות, או מוטלים ללא רוח חיים בצדי הרחוב הפכו למראה שכיח בגטו והם אלה שסבלו הכי הרבה מהקור, הרעב והמחלות.

- **השפעת תנאי החיים על החברה היהודית בגטו** – בתוך הגטו נוצרו **פערים חברתיים** גדולים בין בעלי כסף ורכוש יחסי, לבין חסרי כל. המגורשים שהגיעו לגטו הגיעו לרוב ללא רכוש והפכו לפליטים (היו שחיכו ימים רבים עד שנמצאה להם דירה לגור בה). על כן, המגורשים לגטו השתייכו לקבוצות החלשות, שהיו תלויות ברשויות הגטו ומצבם היה רע. בעלי הממון יכלו לרכוש מזון בשוק השחור ובמקרים רבים גם נמנעו עיסוקם בעבודות כפייה. בשת התנאים הקשים, הגטאות הוצפו כאמור בגנבים, רמאים וקבצנים. בנוסף לכך, הגרמנים אסרו לרוב על קיומם של בתי ספר על יסודיים, תנועות נוער ופעילות תרבותית ודתית בגטו. כל אלה הקשו על החברה היהודית לנהל חיים נורמליים וסדירים.

- **המשפחה** – כאשר נשלחו הגברים למחנות העבודה, או שחלו, המשפחות התקשו להתפרנס ונוצר קושי בהנהגת המשפחה. עיקר העול במקרים כאלה נפל על הנשים והילדים והמבנה של התא המשפחתי התפרק. חשוב לציין שהילדים בגטו לא זכו לילדות ובן לילה נאלצו לשאת על כתפיהם את קשיי החיים בגטו על כל משמעותם.

דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות עם תנאי המחיה הקשים

בעולם שאיבד את ערכיו והותיר את האדם חשוף לאימה ולמוות, נוצרו דפוסים שונים של מאבק להישרדות, של ניסיון יום יומי להחזיק מעמד ולשרוד. המאבק בא לידי ביטוי באופנים שונים:

- **קידוש החיים – הישרדות** – לדבקות בחיים קיים מימד מוסרי ודתי בתרבות ובדת היהודית. (הרב ניסבויס הצהיר: "זוהי שעה של קידוש החיים ולא של קידוש השם במוות"). רבים סברו שדווקא בשל רצון הנאצים להשמיד את היהודים, יש לדבוק בחיים ולהיאבק עליהם. הנקמה בגרמנים תיעשה על ידי שמירה על צלם אנוש ועל ידי חיים בעלי משמעות.

המאבק של יחידים למען קידוש החיים התבטא באופנים הבאים:

1. **הברחות**- רבים הסתכנו שוב ושוב כדי להציל את משפחותיהם ממוות ורעב ויצאו מהגטו כדאי להשיג מזון.
2. **חינוך**- למרות האיסור ללמוד וללמד, התקיימו בגטו לימודים בחשאי, בדרך כלל בקבוצות. היו גם שניסו להעלות הצגות עם ילדים וילידים, היו שניגנו בפניהם, לימדו ציור ועוד.
3. **התמודדות עם הרעב** - היו אנשים שהתחלקו במנת המזון שלהם.
4. **מנהיגות אישית והקרבה עצמית**- הכוונה לאותם אנשים ששמרו על נאמנות והקריבו חייהם למען היהודים האחרים כרופאים, מורים, אחיות ומנהיגי תנועות הנוער.
- דוגמא למנהיגות אישית קשורה בדמותו של יאנוש קורצ'אק שניהל בית יתומים בוורשה, עד למותו עם תלמידיו בטרבלינקה.
5. **תיעוד**- היו שניסו לתעד את המתרחש דרך יומנים שהוסתרו או שהוברחו מחוץ לגטו. (אחד התיעודים המפורסמים מגטו וורשה מכונה "עונג שבת").

- **פעילותם של ארגונים שונים בגטו לעזרה הדדית:**

- **ועדי בתים** - ועדי הבתים היו מעין צורת התארגנות חברתית שהוקמה לכל קבוצת דיירים במספר בנייני מגורים, שחלקו חצר משותפת. הועדים, שהיו מעין מנהיגות מקומית, דאגו לאספקת מרק לנזקקים, ארגנו פינות לילדים וקבוצות לימוד, דאגו למגורשים שנקלעו לבניין, ארגנו פעולות תרבות, סיפקו תרופות לנזקקים, העבירו בגדים ורהיטים מיהודים מבוססים לנזקקים ועוד.
- **טוז** – חברה לשמירת בריאות האוכלוסייה היהודית בגטאות - בתחום אחריותה היו כ- 400 מרפאות, מכונים רפואיים ואף בתי חולים. עם כניסת היהודים לגטאות, היה טוז הארגון שבאמצעותו הפעיל היודנראט את מערכת הבריאות. ארגון זה פעל בגטאות גם כשהחל שלב ה"פתרון הסופי".
- **צנטוס** – המרכז לטיפול ביתומים יהודים שבמהלך המלחמה פעילותו הורחבה לטיפול בכל בעיות הילדים בגטו. הצנטוס הקים בתי יתומים לילדים, פנימיות, מעונות יום (שם קיבלו הילדים מזון והשגחה לחלק משעות היום), בתי תמחוי לילדים, הצגות תיאטרון ועוד.
- **שמירה על חיי חברה, תרבות, חינוך ורוח** - על מנת לשמור על חיי הרוח בגטו, הוקמו תזמורות, תיאטראות, אורגנו ערבי תרבות ודיון, פורסמו עבודות מחקר, ויצירות ספרותיות, הוקמה רשת חשאית של בתי ספר תיכוניים ועוד. על אף שהנאצים אסרו על קיום המסגרת הדתית בגטאות, הוקמו מקומות תפילה נסתרים, ו"חדרים" ושיבות הוקמו בחשאי.

- **פעילותן של תנועות נוער בגטאות – "היינו שם אך לא חיינו שם"** – פעילות תנועות הנוער בגטאות התנהלה בכמה תחומי סיוע והתמודדות:

- פעילות ציונית – תנועות הנוער שפעלו בגטאות הצליחו לנתק עצמן מקשיי השגרה על ידי עיסוק בציונות. הם הטיפו להגשמה ציונית, עלייה לא"י לאחר המלחמה, לימוד עברית ועוד. פעילות זו נטעה תקווה והעניקה משמעות לחיים.
- פעילות בתחום החינוכי – תרבותי – תנועות הנוער קיימו פעילויות חינוכיות-תרבותיות חשאיות כגון סמינרים, חוגי לימוד, קורסים לעברית, ציון חגי ישראל ועוד.
- תמיכה וסעד נפשי לנערים – חברי תנועות הנוער הקימו בגטאות מועדונים, לשם בני הנוער היו יכולים להגיע ולהשתחרר מקשיי היום-יום. תמיכה זו העניקה תחושת ליכוד, ביטחון ושותפות גורל בקרב בני נוער. כמו כן, ניתנה תמיכה לילדים בודדים ולמשפחות נזקקות ללא אב מפרנס.
- קיום קשר בין הגטאות – שליחים ובעיקר שליחות מתנועות נוער עשו את דרכם בין הגטאות, תוך סיכון רב לחייהם והעבירו מידע על מצב היהודים במקומות השונים ועל יחס הגרמנים אליהם. כמו כן, "הקשריות" אפשרו להמשיך את פעולתן של תנועות הנוער כתנועות המקיימות קשר בין סניפיהם השונים.

● **היודנט – גם המועצות היהודיות סייעו להקלת תנאי החיים בגטו (ראו הסיכום שהופיע מוקדם יותר).** חשוב לתת ביטוי לדילמה שהעסיקה את היודנט, בה מצד אחד הם נאלצו לבצע את פקודות הגרמנים, שניסו להשפיל ולהכחיד את היהודים בגטאות, ומצד שני הם ניסו ושאפו להקל על היהודים שם. ניתן לתת כמה דוגמאות לדילמות/קשיים אלה:

- בתחום **עבודות הכפייה**, היה על היודנטים להחליט את מי מיהודי הגטו לשלוח לעבודות, דבר אשר יצר כעס רב בקרב היהודים כלפי ההנהגה. בנוסף, יהודים בעלי כסף היו יכולים לקנות את שחרורם מעבודות הכפייה. מחד, דבר זה נתפס כטובת הנאה, אך מאידך, הכסף ששולם שימש לקניית תרופות ומתן רווחה ליהודים נזקקים.
- את העבודה **במפעלי הגטו** תפסו היודנטים כדרך להציל יהודים מעבודות הכפייה ומניתוק של אבות ממשפחותיהם. כמו כן, עבודה כזו יכולה להכניס כסף לגטאות וכך הגטו ייתפס כיצרני ועל כן לא ימהרו לשלוח את היושבים בו למוות. מנגד, העבודה במפעלים בשביל הנאצים ותמורת שכר זעום הובילו להתנגדות בקרב חלק מהאנשים לקיומם.
- על היודנטים הוטל גם **לחלק מזון** בגטו. חלוקת המזון בתנאי רעב עוררה דילמות (למי לחלק אוכל ועל בסיס אילו קריטריונים?). כמו כן, חלק מאנשי המועצות היהודיות העלימו עין מההברחות אל הגטו, תוך סיכון עצמי לעיתים.

שאלות בגרות:

1. הצג את תפקידי המועצות היהודיות בגטאות והסבר מה היו הדילמות עימן התמודדו.
2. הצג את הקשיים של החיים בגטו ושלוש דרכי התמודדות עימן.
3. הצג את דרכי הניהול של הגטאות על ידי הגרמנים והסבר כיצד השפיעו החיים בגטאות על היהודים בתחום המשפחה והחברה.
4. כיצד תנאי החיים בגטו ביטאו את האידיאולוגיה הנאצית?

הפתרון הסופי מקיץ 1941 עד שנת 1945: פרקים נבחרים

1. דרכי הלחימה של היהודים בזמן הפתרון הסופי.
2. יחס האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בזמן הפתרון הסופי.

דרכי הלחימה של היהודים בזמן "הפתרון הסופי"

מבוא: כאשר התבררו ליהודים מטרתה והיקפה של תוכנית "הפתרון הסופי" והנחישות הגרמנית לבצעה עד תום, החליטו יהודים רבים להתמודד מול הגורל שנועד להם גם באמצעות נשק. העמידה היהודית נגד המדיניות הנאצית התבטאה במרידות בגטאות, בלחימה פרטיזנית ביערות ובמרידות במחנות ההשמדה.

המרד בגטאות

לנוכח התנאים הבלתי אנושיים שהתקיימו בגטאות, לא ניתן היה לצפות שהיהודים ירימו את נס המרד, גם לנוכח הידיעות בדבר "הפתרון הסופי". יחד עם זאת, בכמה גטאות כן התנהל מרד. דוגמא לגדלות הרוח אשר מלווה את המעשה, מומחשת בכרוז שחובר על ידי **אבא קובנר** ושהופץ בקרב חברי תנועות הנוער בגטו וילנה, ועודדם אלי קרב.

ניתוח הקריאה למרד - הכרוז של אבא קובנר, 1942 (עמ' 289)

בחלק הראשון של הכרוז, חושף אבא קובנר את פעולות הנאצים וכוונתם לחיסול העם היהודי. הוא חושף כי מ-80 אלף היהודים שהיו בגטו נותרו רק 20 אלף, מאות הגברים שנחטפו לעבודה לא שבו וכך גם הילדים והנשים. פונאר, כך הוא מגלה, איננו מחנה עבודה, אלא יער הריגה בו נרצחים כל היהודים. היטלר זומם לרצוח את כל יהודי אירופה. בחלק השני של הכרוז, קורא אבא קובנר ליהודים "**לא ללכת כצאן לטבח**", כלומר הוא קורא להתנגדות בכל דרך לנאצים מתוך התפיסה שמוטב למות בני חורין מלחיות עוד כמה ימים בחסדי מרצחים. קובנר מסיים את הכרוז במילים: "להתגונן! עד הנשימה האחרונה".

מי היו המורדים בגטאות?

מרבית המורדים בגטאות היו מקרב חברי תנועות הנוער, שכללו צעירים אידיאליסטים, הפטורים מנטל המשפחה ושחונכו להיות ביקורתיים כלפי המציאות ובעלי חשיבה מהפכנית. החופש מהנטל המשפחתי, כמו גם העובדה שחלק נכבד ממנהיגי היהודים עזבו את פולין בטרם השואה והעובדה שהיודנראט לא יכלו להוביל מרד שכזה, הביאו למצב בו דווקא חברי תנועות הנוער הם שהתחילו את המרד. על כך הקלה העובדה שלתנועות הנוער כבר היה קיים מבנה ארגוני. בנוסף, חברי תנועות הנוער היו הראשונים שהבינו את כוונותיהם האמיתיות של הנאצים (בשל הקשר שקיימו בין הגטאות).

הגורם המרכזי לכך שחברי תנועות הנוער היו הראשונים להבין שמדיניות גרמניה היא השמדה טוטאלית

חברי תנועות הנוער היו הראשונים ללקט כל ידיעה בנושא ההתרחשות בגטאות השונים והיו בעלי מודעות רבה למתרחש סביבם. מאביב 1942, החלו להגיע ידיעות על החיסול השיטתי של קהילות יהודיות והן הועברו לתנועות הנוער על ידי קשריות מקרב התנועות שנועו בין הגטאות. השמועות על מתקני הרצח במחנות ההשמדה, חיזקו בקרב הצעירים את הדעה

שאינ מדובר בתופעות מקומיות וחולפות והם הבינו שמדובר בתוכנית שמטרתה לחסל את העם היהודי.

מטרות המרד

- ❖ **נקמה בנאצים ותגובה על האקציות** - הלוחמים ביקשו להגיב על האקציות (השילוחים למחנות ההשמדה) ולנקום בגרמנים וזאת למרות ההכרה בסיכוי האפסי לניצחון בקרב.
- ❖ **פתח לבריחה מהגטו והגנה עצמית**- היו שהאמינו שמרד עשוי לפתוח פתח, ולו רק לחלק מיהודי הגטו, לברוח מהגטו, אל היערות ולהצטרף לפרטיזנים. בכך חלק מאנשי הגטו יוכלו לשרוד.
- ❖ **למען הזיכרון הקולקטיבי** - הלוחמים ביקשו לשמש מופת לדורות הבאים ולהישפט בהיסטוריה כלוחמים שביקשו את גאולת כבוד העם היהודי. ההתנגדות, שמרבית המורדים ידעו שנועדה לכישלון, רצתה לרשום את המורדים היהודים בדפי ההיסטוריה כלוחמים שלא הלכו כצאן לטבח ("למען שלוש שורות בדפי ההיסטוריה") ומתו בכבוד.

מאפייני המרד בגטו וקשייו

- ❖ **קשיים בגיוס אנשים למרד** – מאבק ההישרדות היומיומי בתנאי הרעב, הרדיפה, ההשפלות, ההוצאות להורג והעונשים הקולקטיביים התיש את כוחם הנפשי והפיזי של רבים מיושבי הגטו ושבר את רוחם. כוח ההתנגדות של רבים אזל, ולא ניתן היה לשכנעם להצטרף למרד.
- ❖ **חוסר ניסיון קרבי, העדר נשק והעדר הכשרה בשימוש בנשק** – מרבית יהודי הגטו וודאי שחברי תנועות הנוער, לא היו בעלי ניסיון או הכשרה צבאית כלשהי. בנוסף לכך, בתוך הגטו לא היה נשק והברחתו מבחוץ הייתה מסוכנת מאוד ויקרה (עיקר הנשק הגיע מהמחתרת הפולנית). בנוסף, היהודים הצליחו להבריח לגטו רק נשקים קלים (בעיקר אקדחים) ובלתי יעילים למלחמה בטנקים ובתותחים של הצבא הגרמני.
- ❖ **תחושת אחריות למשפחה ולקולקטיב** – הידיעות שהגיעו באשר למדיניות הענישה הנוקשה של הנאצים, הרתיעו רבים מפני המרד. רבים חששו כי לאחר שיכשל המרד, יחסלו את הגטו, בו ישבו המשפחות והחברים של המורדים.
- ❖ **התנגדות יהודית בתוך הגטו לרעיון המרד** – יהודים בגטו, ובמיוחד ראשי היודנראט, התנגדו למרד מחשש שהוא יביא לאסון לכל תושביו. שתי סיבות הובילו להתנגדות. הראשונה, היא העובדה שחלק מהיהודים בגטו לא הצליחו להגיע להבנה אמיתית שהנאצים מתכוונים ליישם השמדה טוטאלית של יהודי אירופה. השנייה, היא העובדה שבשנת 1943 החלו להגיע ידיעות מעודדות מהחזית ובאנשים נעורה התקווה שהנאצים יובסו והמלחמה תיגמר בקרוב. שתי סיבות אלה גרמו לחלק מהיהודים להתנגד לרעיון המרד.

לבטים ודילמות של המורדים בגטאות

- ❖ **שאלת האחריות הקולקטיבית** – למורדים היה ברור שהמרד יוביל לענישה קולקטיבית על הגטו ולכן נשאלה השאלה האם גם למרות שחלק מהיהודים מתנגדים למרד, עדיין יש למרוד ולגרם לחיסולו של הגטו. בסופו של דבר, הוחלט כי המרד יבוצע רק עם חיסול הגטו על ידי הנאצים, כלומר כאשר אין עוד כל סיכוי להינצל בכל מקרה.
- ❖ **האם למרוד בתוך הגטו או לברוח ליערות?** – בגטאות אחדים, ששכנו בסמוך ליערות (כגון וילנה וביאליסטוק), התנהל ויכוח האם למרוד בתוך הגטו, או לברוח מהגטו ולנהל לחימה פרטיזנית כנגד הנאצים מהיערות הסמוכים. לחימה בתוך הגטו, היה ידוע לכל, הינה דומה להתאבדות קולקטיבית. מצד שני, בריחה ליערות כוללת הפקרה של משפחות יהודיות בתוך הגטו לציפורני הנאצים.

❖ שאלת העיתוי ביציאה למרד – הגישה המקובלת במחתרת הייתה שהמרד צריך להיפתח כשיהיה ברור שבא הקץ על הגטו. יחד עם זאת, קשה היה לקבוע בוודאות מתי אכן יגיע הקץ, מכיוון שהגרמנים נקטו מדיניות של שילוחים רבים ולא היה ברור מתי תגענה האקציות הסופיות.

ייחודו של מרד גטו ורשה בהשוואה למרידות שהתרחשו בגטאות אחרים

מבוא: כמו בגטאות אחרים, גם בגטו ורשה הייתה התארגנות של תנועות הנוער לקראת מרד וכבר בקיץ 1942, הוקם ארגון אי"ל (ארגון יהודי לוחם). האקציה הראשונה (22.7.1942), במהלכה נשלחו מהגטו כמאתיים וחמישים אלף איש, הובילה להתארגנות רצינית לקראת מרד. המרד פרץ ב – 19 באפריל 1943, ערב פסח תש"ג, עם תחילתו של הגירוש הסופי בזמן שבגטו נותרו 60 אלף יהודים בלבד. מי שעמד בראש המורדים בגטו ורשה היה מרדכי אנילביץ', איש השומר הצעיר.

מאפייניו הייחודיים של המרד בגטו ורשה

- מדובר **בהתקוממות העירונית הראשונה** של אוכלוסייה עירונית באירופה הכבושה. הדיה של התקוממות זו הגיעו עד למרחוק.
- **הכנות ממושכות:** ההיערכות הקדחתנית לקראת המרד נמשכה שלושה חודשים. ארגון אי"ל ידע כי הנאצים עשויים להפתיע את היהודים בעיתוי האקציה האחרונה ולכן לוחמיו היו בכוננות תמידית. בנוסף, 22 הקבוצות הלוחמות שהתגבשו, היו מאורגנות על פי התנועות שהשתייכו להן והתרכזו בדירות של הארגון, בסמוך לעמדות שהיו עתידות לתפוס בעת קרב. (בגטאות אחרים, ההתארגנות הייתה קצרה יותר ובחלקם המחותרות הופתעו על ידי הגרמנים בעיתוי האקציה האחרונה ולכן המרד לא יצא לפועל).
- **לוחמים חמושים השתתפו במרד והמוני יהודים היו בבונקרים ובמחבואים אחרים:** הלוחמים שלהם היה נשק, לחמו עם אקדח שאותו השיגו בעיקר מהמחתרת הפולנית. בנוסף, נפלו בידי הלוחמים רובים וכלים אוטומטיים שנלקחו מהגרמנים. מעבר לכך, עסקו בגטו בהכנת רימונים. מספר הלוחמים בגטו הגיע לכדי 700-750 לוחמים (הארגון יכול היה לגדול עוד יותר, אך מחסור בנשק מנע זאת).
- האוכלוסייה האזרחית התכוננה למרד על ידי הכנת בונקרים ומחבואים לשהייה ארוכת טווח, המצוידת בנשק להגנה. כמו כן, האוכלוסייה האזרחית סירבה להתייצב לאקציה, כשזו הוכרזה על ידי הנאצים. שיתוף פעולה זה, בין האוכלוסייה האזרחית למורדים, הוליד מרד שהיה לרחב היקף ורב תוצאות. (בגטאות אחרים, היו לעיתים מחלוקות בין האוכלוסייה האזרחית לבין חברי המחותרות וכן בגטאות אחרים האוכלוסייה האזרחית לא התכוננה למרד ובמקרים רבים הגיעה לשילוחים מבלי התנגדות).
- **מרד גטו ורשה החזיק מעמד בקרב מול גרמניה הנאצית, זמן רב יותר משעמדו נגדם מדינות באירופה:** הקרב בגטו ארך קרוב לחודש ימים ושוכני הבונקרים, שלא נתגלו זמן רב, המשיכו להילחם כל העת בנחישות ובעוז. (בגטאות אחרים, המרד לא הצליח להחזיק זמן רב כל כך).

שאלות בגרות:

הצג את מטרות המרד בגטאות, והסבר את הקשיים הבולטים שהיו למורדים. הצג את מטרות מרד גטו ורשה ואת ייחודו לעומת המרידות בגטאות האחרים. היו גטאות בהם התלבטו חברי המחותרות בין שתי דרכי לחימה: מרד בגטאות או הצטרפות לפרטיזנים. הסבר את השיקולים שהשפיעו על ההחלטה באיזו דרך לחימה לבחור. בתשובתך התייחס למטרות ולקשיים של כל אחת מהדרכים.

המרידות במחנות ההשמדה:

מי היו המורדים? מה היו מטרתיהם? באילו קשיים נתקלו?

המורדים במחנות היו עובדי המחנה, אנשי הזונדרקומנדו. הם הושארו על ידי הנאצים בחיים כדי לעסוק בעבודות השונות במחנה כמו – מיון חפצי הנפטרים, הוצאת הגופות מתאי הגזים, שריפה או קבורה של הגופות, ועבודות שונות במחנה. כאשר ראו כי מספר היהודים המגיעים למחנה התמעט, הבינו כי הוא עומד להסגר בקרוב וכי הם צפויים להיות מוצאים להורג. לכן החליטו למרוד כדי לנסות להציל את חייהם. היו מרידות במספר מחנות השמדה - בטרבלינקה, בסוביבור ובאשוויץ.

מה היו המטרות של המורדים במחנות?

הרצון להינצל, לשרוד, להצליח לברוח מן המחנה אל היער להצטרף לפרטיזנים ולהילחם בגרמנים. הרצון לנקום בגרמנים על הטבח הנורא בעם היהודי. לשבש את פעולת מנגנוני ההשמדה במחנות, לפוצץ את תאי הגזים ואת המשרפות, למנוע מן הגרמנים להמשיך את פעולות הרצח.

מה היו הקשיים של המורדים במחנות?

בידוד מן העולם החיצוני לא היה למורדים שום מידע על מה שמתרחש במלחמה, על מצבה של גרמניה, על הסיכוי לסיום המלחמה. לא היה להם קשר למורדים אחרים, לא הייתה אפשרות לקבל עזרה או אינפורמציה.

חוסר ניסיון בשימוש בנשק, בלחימה, בתכנון מרידה: לעובדי המחנה לא הייתה אפשרות להשיג נשק, לצורך זה היו צריכים להרוג את השומרים במחנה. לא היה ידוע להם מתי בדיוק עומדים הנאצים לחסל את המחנה, מתי ואיך כדאי לפתוח במרידה.

התלבטות האם לשתף אסירים אחרים בתכנון/אסירים בני עמים אחרים, מחשש להלשנה המורדים בסוביבור התלבטו את מי כדאי לשתף בתוכנית הבריחה מחשש כי התוכנית תתגלה על ידי הנאצים. הם היו מעוניינים לשתף בתוכנית אסירים רוסיים במחנה שלהם היה ניסיון צבאי אך חששו מהלשנה.

מהלך המרד בסוביבור 10/1943: עוד לפני המרד היו כמה ניסיונות בריחה, מספר אסירים ברחו אך נתפסו והוסגרו לגרמנים. ביוני 1943 החלו עובדי המחנה לתכנן את המרד כשהסתבר להם כי המחנה עומד להסגר. כוונתם הייתה לקרוא לשומרים הנאצים לבתי המלאכה, להרוג אותם, לקחת את נשקם, לנתק את קווי הטלפון ואת החשמל, להוציא את הנשק והתחמושת מן המחסן. התוכנית התבצעה לפי התכנון, נרצחו על ידי המורדים 11 אנשי ס.ס, אך כשנתגלתה על ידי הגרמנים גופתו של אחד השומרים הם פתחו באש. המורדים החלו לרוץ לעבר הגדרות בתקווה שיצליחו לצאת מן המחנה ולהגיע ליער. כ – 300 איש הצליחו להימלט מן המחנה. הנשואים נרצחו בידי הנאצים. הבורחים עלו על שדות המוקשים שהקיפו את המחנה, הנאצים רדפו אחריהם ליערות הם רצו לרצוח את כל מי שהצליח להימלט וחששו כי הבורחים יפרסמו מידע על ההשמדה המתבצעת במחנה חלק מן הבורחים נתפסו ביער. חלק מהניצולים הצטרפו לפרטיזנים ולחמו בגרמנים. לא ידוע כמה מתוכם נשארו בחיים בסוף המלחמה.

לוחמים יהודיים בצבאות בעלות הברית

היקף התופעה: בצבאות בעלות הברית שלחמו בנאצים, היו למעלה ממיליון חיילים יהודיים. היהודים שירתו בכל החזיתות ובתפקידים שונים. כרבע מיליון יהודים נהרגו בקרבות. כחצי מיליון חיילים שירתו בצבא האדום (הרוסי), כ- 700 אלף בצבאות של בריטניה וארה"ב ועוד כמה אלפים בצבאות של הממשלות הגולות של פולין וצ'כוסלובקיה.

הסבר למניעי ההצטרפות לצבאות השונים:

- ❖ לחימה כנגד האויב הנאצי המנסה להשמיד את העם היהודי, תוך ניסיון להקל על היהודים.
- ❖ נקמה בנאצים על הרציחות.
- ❖ מיקוד העולם כולו בבעיה היהודית, ממנה ניסו מדינות רבות להתעלם.

תרומת הלוחמים היהודיים וחשיבות פעילותם:

מאות אלפי יהודים מתו בקרבות מול הנאצים במסגרת לחימתם כחיילי הצבא של בעלות הברית. רבים מלוחמים אלה זכו באותות גבורה והצטיינות במסגרת לחימתם (לדוגמה, זכתה הטייסת פולינה גלמן הפולנייה לתואר היוקרתי "גיבורת ברית המועצות").

דוגמא ללוחם יהודי בולט:

חנה סנש – נולדה בהונגריה, עלתה לארץ והתנדבה לצבא הבריטי בשנת 1943. בשנת 1944 צנחה באירופה על מנת לסייע בהתקשרות וריגול לטובת הצבא הבריטי בהונגריה. סנש נתפסה על ידי חיילים הונגרים, נשבתה, עונתה ונשפטה בעוון ריגול ובגידה במולדת. היא הוצאה להורג ב-7.11.1944, לפני שמשפטה הסתיים בהיותה בת 23.

יחס האוכלוסייה ליהודים בארצות הכיבוש הנאצי

'הרוב הדומם', משתפי פעולה, מצילים

הגורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה המקומית ליהודים

- עוצמת שלטון הכיבוש הנאצי – עוצמת שליטתם של מנגנוני הכיבוש הנאצי השתנתה ממדינה למדינה. היו מדינות בהן הותירו הנאצים עצמאות לא מעטה לאוכלוסייה המקומית לניהול המדינה (למשל הולנד). במדינות בהן שלטו הנאצים באופן ישיר, מצב היהודים היה רע הרבה יותר וכך גם יחס האוכלוסייה המקומית אליהם (מזרח אירופה).
- היחס ליהודים לפני הכיבוש הנאצי (מידת האנטישמיות בחברה) – היהודים באירופה סבלו מאנטישמיות שנים רבות לפני מלחמת העולם השנייה. למסורת האנטישמית היה יחס מכריע (לטוב ולרע) על יחסם של בני המקום ליהודים הנרדפים. במדינות פחות אנטישמיות יחס האוכלוסייה ליהודים היה טוב יותר.
- קיומן של מחתרות אנטי נאציות בקרב האוכלוסייה המקומית – במדינות שבהן ההתנגדות המקומית לכובש הנאצי הייתה גלויה, זכו היהודים ליחס חיובי יותר מצד התושבים. לעומת זאת, במדינות בהן הייתה התנגדות מועטה, או נסתרת, היה קיים חשש להפגין יחס אנושי כלפי היהודים (חשוב לציין כי עצם הסיוע ליהודים נתפס כהתנגדות לנאצים).

- **דימוי החברה והמשטר** – מדינות מערב אירופה החזיקו במסורת דמוקרטית ובתפיסת עולם המכבדת את זכויות המיעוט. לאור זאת, באופן מסורתי, האנטישמיות במערב אירופה הייתה פחותה. בשל כך, יהודים רבים ניצלו הודות ליחסם האנושי של יהודי מערב אירופה. בנוסף לכך, במדינות מערב אירופה הנאצים הטילו עונשים פחות קשים מאשר במזרח אירופה על המסייעים ליהודים. על כן, במדינות בעלות מסורת דמוקרטית וחברה המכירה בזכויות האדם, היחס ליהודים היה טוב יותר. כמו כן, חשוב לזכור שבמדינות מערב אירופה, המצב הכלכלי היה לרוב טוב יותר מאשר במדינות המזרח. מצב כלכלי רע היווה תמיד מצע נוח להתפתחות של אנטישמיות (וכן נולד בו רצון להרוויח כסף משיתוף הפעולה או לזמזום להשתלט על רכוש היהודים כאשר הם יחוסלו).

באופן כללי, ניתן לחלק את יחסה של האוכלוסייה המקומית ליהודים בארצות הכיבוש באופן הבא:

- **משתפי פעולה:** אנשים בארצות הכיבוש אשר שיתפו פעולה עם הנאצים מתוך מניעים אידיאולוגיים אנטישמיים כנגד היהודים במדינתם. תופעת שיתוף הפעולה הייתה נפוצה יותר במדינות מזרח אירופה מאשר במערבה. שיתוף הפעולה נעשה על ידי רציחת יהודים, סיוע לרצח והסגרה של יהודים לידי הנאצים. משתפי הפעולה עשו זאת מאחת או יותר מהסיבות הבאות:
  - אהדה של הנאצים ותפיסתם כמשחררים (מהקומוניזם).
  - אידיאולוגיה אנטישמית מסורתית שקדמה לכיבוש ולאידאולוגיה הנאצית (בעיקר במזרח אירופה).
  - במזרח אירופה היהודים זוהו לא פעם עם הקומוניסטים השנואים.
  - לעיתים שיתוף פעולה נשא בחובו תועלת כלכלית ואנשים שיתפו פעולה לשם כסף.
- **הרוב הדומם:** חלק גדול מהאוכלוסייה פשוט לא עשה דבר וזאת בשל הרצון לשרוד והחשש לחיי המשפחה. הרוב המכריע של אזרחי המדינות שנכבשו על ידי גרמניה הנאצית ושפעלו בהשפעתה (איטליה וצרפת), לא סייעו ליהודים במדינתם. **זהו הרוב הדומם שהשלים עם מדיניות הרצח** (עומדים מן הצד). חוסר המעש של הרוב הדומם יכול להיות מוסבר על ידי הסברים שונים וביניהם:
  - המלחמה הביאה למצוקות שונות ורבות, שבתוכן נתפסו מצוקותיהם של היהודים כשוליות.
  - היה קיים חשש גדול מתגובת ענישה (גזר דין מוות וענישה קולקטיבית) מצד השלטונות.
  - הפנמה של התעמולה הנאצית.
  - אנטישמיות מסורתית.
  - אינטרסים חומריים שונים כגון הרצון להשתלט על הרכוש היהודי.
- **המצילים:** אזרחים שפעלו למען הצלת יהודים גם לנוכח סיכון חייהם וחיי משפחתם (ראו פירוט בהמשך על חסידי אומות העולם). היו מצילים עניים ועשירים, דתיים וחילוניים, כפריים ועירוניים ופעולותיהם נבעו ממניעים שונים:
  - הצלת יהודים מתוך מניעים הומאניים.
  - הצלת יהודים תמורת תשלום.
  - הצלת יהודים ממניעים דתיים.
  - היו אזרחים שהצילו יהודים שהכירו אותם עוד לפני המלחמה, כגון חברים, שכנים, או משרתות שהצילו את אדוניהן.
 במקביל לפעולותיהם של יחידים, היו גם ארגונים שפעלו להצלת יהודים, כגון "ארגון ז'גוטה", שהיה מחתרת פולנית שמטרתה הצלת יהודים.

ככלל, מרבית האוכלוסייה בארצות הכיבוש הפגינה עוינות או אדישות כלפי היהודים, גם כאשר שכניהם היהודים הוצאו מבתיהם ונרצחו לידם.

דוגמאות ליחס האוכלוסייה במדינות השונות:

- ❖ היו מדינות כהולנד, בהן מצד אחד היו רבים שהתגייסו להצלת יהודים, אך מצד שני היו רבים אשר הסגירו את היהודים ומציליהם.
- ❖ מפורסם במיוחד סיפור ההצלה של **ממשלת דנמרק**, בה כמעט כל היהודים ניצלו. כאשר נדרשו היהודים לעגוד טלאי צהוב, קרא המלך לכלל האזרחים לעגוד את הטלאי הצהוב. כאשר התכוונו הנאצים לשלוח את יהודי דנמרק מזרחה, המחותרת הדנית העבירה את כל היהודים לשבדיה הניטרלית באמצעות סירות דייגים וממשלת דנמרק שמרה על רכושם עד אחרי המלחמה. ככלל, במדינות בהן האוכלוסייה הרגישה פחות מאוימת מהנאצים (צרפת, דנמרק), האוכלוסייה התגייסה יותר לעזרה.

חסידי אומות עולם

במהלך מלחמת העולם השנייה והשואה, היו אנשים שלא יכלו לעמוד מנגד ולהישאר אדישים לנוכח רצח היהודים. אנשים אלה סיכנו את עצמם ואת משפחתם עד כדי עונש מוות, לשם הצלת יהודים בדרכים שונות. אנשים אלה, זוכים להכרה ממדינת ישראל באמצעות "חוק זיכרון השואה והגבורה" ועל ידי יד ושם. הם מונצחים בדרכים שונות ועל ידי מתן תעודה להם, או לבני משפחתם.

הגדרת התואר "חסידי אומות עולם"

חוק זיכרון השואה והגבורה (1953) קבע הגדרה מפורשת למתן התואר "חסיד/ת אומות עולם", שניתן על ידי "יד ושם". ההגדרה המשפטית קובעת כי התואר מגיע למי ש:

1. הציל יהודים מטעמים הומניטאריים, כלומר המניע שלו היה אנושי בלבד ומתוך רצון לשמור את קדושת החיים של היהודים שהציל.
2. פעל מתוך סיכון עצמי מובהק (שם נפשו בכפו להצלת יהודים).
3. פעל ללא כל תמורה וכוונת רווח ממעשה הצלת היהודים.
4. ההצלה צריכה להיות מבוססת על עדות הניצול ועדות מסייעת.

יש לזכור כי אמנם ההגדרה של חסידי אומות העולם הינה משפטית, אך המעשים שלהם היו דווקא מעשים שהפרו חוק וזאת מתוקף תחושה מוסרית ומצפונית אנושית ואמיצה.

מניעי המצילים

לרוב, חסידי אומות העולם פעלו כיחידים המונעים על ידי צו מצפוני, אולם היו גם מקרים של הצלות קולקטיביות כדוגמת הכפר ההולנדי ניולנדה, בו התושבים החליטו כי כל משפחה תסתיר משפחה יהודית. המניעים לפעולות אלה היו מגוונים:

1. **מניעים אנטי נאציים** – היו מצילים שראו בהצלת יהודים סוג של מרידה כנגד הכיבוש הגרמני. ההצלה הייתה מעשה של מחאה והתנגדות לנאצים.
2. **מניעים דתיים** – יהודים רבים ניצלו על ידי אנשי כנסייה נוצרים. כמרים ונזירות החביאו יהודים במנזרים וסייעו להם לברוח למקומות מקלט ומסתור. המניעים של אנשים אלה להצלה היו דתיים בעיקרם.
3. **מניעים הומניטאריים** – מצילים רבים פעלו מתוך מניע הומניטארי בסיסי. הם ראו ביהודים קודם כל בני אדם שחיהם מקודשים ועל כן יש להצילם מרדיפת הנאצים.

4. **יחסי שכנות** – יהודים שונים ניצלו הודות לשכניהם, שמתוך יחסי שכנות טובה, ויחסים חבריים הצילו יהודים.

הדילמות מולן עמדו המצילים

כל מצילי היהודים שהוכרו כחסידי אומות עולם, עשו זאת תחת קשיים ודילמות. **ראשית**, במקרים רבים, הצלת יהודים יכולה הייתה להוביל למוות של המציל ומשפחתו. על כן המצילים עמדו מול דילמה: האם הסיכון העצמי והסיכון בו שרויה המשפחה של המציל שווה את הצלת היהודי?

שנית, כל המציל יהודים חי בפחד מתמיד, שהקשה על חייו המעורערים גם כך בשל המלחמה הקשה שפקדה את אירופה. **שלישית**, לעיתים, מצילים חלקו את מעט המזון שהיה להם עם יהודי, ללא כל תמורה. גם כאן עלתה דילמה - האם ראוי לחסוך בתקופת מלחמה מזון ממשפחתי ומעצמי, לשם הצלה של אדם כלשהו ללא כל תמורה? לנוכח כל זאת, עד כמה שהמעשה של הצלת יהודים הינו מעשה אנושי, אין הוא פשוט וכלל לא "טבעי".

דפוסי עזרה והצלה

צורות הסיוע ליהודים במהלך השואה היו רבות ומגוונות, אך ניתן למנות ארבעה סוגים עיקריים של פעולות הצלה:

1. **מתן מסתור** – צורת ההצלה הנפוצה ביותר. המצילים הסתירו יהודים בבתיהם, בעליות גג, במרתפים או בקרבת מקום לבתיהם. הם דאגו לכל צרכי המסתתרים (החל במזון וכלה בתרופות).
2. **אספקת תעודות ואשרות יציאה מזויפות** – היו יהודים שניסו להתחזות ל"לא יהודים" תחת השלטון הנאצי. לשם כך, צריכים היו המתחזים להשיג תעודות מזויפות המעידות על היותם לא יהודים (אישור טבילה, דרכון וכו'). לעזרתם באו לא יהודים שסייעו בהשגת המסמכים, בבניית סיפור חיים חדש ובהסתגלות למציאות החדשה.
3. **בריחה והברחה לארץ מפלט** – במקרים אלה, היו אנשים שסייעו ליהודים לברוח לארץ מסוכנת פחות עבורם. היהודים שברחו משטחי הכיבוש הגרמני, קיבלו סיוע ממצילים לא יהודים בתהליך הבריחה.
4. **העסקת יהודים עד לשחרור** – בעלי מפעלים מסוימים, שייצרו מוצרים שסייעו למאבק המלחמתי של גרמניה הנאצית, השתמשו לעיתים בתירוצים שונים על מנת להציל יהודים. אלה טענו כי היהודים הכרחיים לתהליך הייצור ועל כן גם למאמץ המלחמתי של גרמניה ועשו כל שביכולתם על מנת למנוע את שליחת היהודים שבמפעלים להשמדה.

שתי דוגמאות – סיפורים אישיים של חסידי אומות עולם

ראול ולנברג – האיש שהיה לאגדה

מעשיו הנועזים ומסירות נפשו הצילו אלפי יהודים בבודפשט, בירת הונגריה, ממוות בידי הנאצים והפשיסטים ההונגרים במלחמת העולם השנייה

קורות חייו

ראול ולנברג נולד ב-1922, כבן למשפחה שוודית נודעת, שכללה מדינאים, דיפלומטים ובנקאים. אביו, שהיה קצין בחיל-הים השוודי, מת כשלושה חודשים לאחר הולדת בנו. סבו, השגריר גוסטב ולנברג, דאג להשכלת נכדו. בעודו תלמיד בבית הספר נשלח ראול למסעות בארצות שונות ורכש שפות.

ראול למד אדריכלות באוניברסיטת מישיגן וסיים את לימודיו בהצטיינות בשנת 1935. ב-1936 הוא עבד בבנק הולנד בחיפה, בהנהלת ארווין פרוינד, ידיד סבו. ב"פנסיון רביץ" בחיפה, שם התגורר, פגש פליטים מגרמניה שסיפרו לו על האנטישמיות ורדיפת היהודים. סיפוריהם נגעו ללבו. סב-סבו מצד אמו היה יהודי גרמני בשם מיכאל בנדיקס. בפרוץ מלחמת העולם השנייה עבד ולנברג ב"חברה מסחרית מזרח אירופאית" ותוך זמן קצר הפך לשותף וידיד נשיא החברה, ד"ר קלמן לאוור, יהודי הונגרי שחי בשוודיה.

כיבוש הונגריה על-ידי הגרמנים

עם כיבוש הונגריה על-ידי הנאצים והגעתו של אדולף אייכמן אליה, ב-19 במרץ 1944, גורשו לאושוויץ ולמחנות השמדה נוספים כחצי מיליון מיהודי הונגריה. ועד פליטי המלחמה של ארצות הברית, נענה לפניות ארגונים יהודיים ואישים בולטים, להציל 220,000 מיהודי בודפשט וביקש עזרה גם משוודיה הניטרלית. לאחר התייעצויות בהן היו מעורבים מנהיגים יהודים שוודים, ניצג הקונגרס העולמי היהודי וד"ר קלמן לאוור, התמנה ראול ולנברג לעמוד בראש משלחת ההצלה בבודפשט.

שליחותו של ולנברג: ששת החודשים הגורליים בבודפשט

ולנברג בן ה-31 הצטרף כמזכיר ראשון לשגרירות השוודית בבודפשט ב-9 ביולי 1944. היה עליו לנהל את המחלקה המיוחדת. תוך תקופה קצרה הוא ריכז צוות של 250 מתנדבים יהודיים. צעדו הראשון היה לעצב מחדש את "דרכוני החסות" השוודים ("השוצפאסים"), אשר העניקו חסות לנושאים אותם. הוא שכנע את עוצר הונגריה, מיקלוש הורטי, להכיר ב-5,000 דרכונים כאלו, כאשר למעשה חולקו 7,500 דרכונים. פעולה זו השפיעה על שגרירויות שווייץ, ספרד, פורטוגל והוותיקן ללכת בעקבותיו.

ולנברג שכר 32 בתים, ששימשו מחסה ל-15,000 יהודים. בתים אלו הפכו מאוחר יותר לחלק מהגטו הבינלאומי, שהיה מוגן על-ידי הציריות של המדינות הניטרליות. בגטו שכנו כ-33,000 יהודים. כמו כן, הקים ולנברג שני בתי-חולים, בתי אוכל ובית ילדים. הכספים למטרות אלה סופקו על-ידי הג'וינט.

ב-15 באוקטובר 1944 נפלה ממשלת הורטי. השלטון החדש של מפלגת "צלב החץ" הפשיסטית, בראשות פרנץ סלאשי, החל בגירוש יהודים ובמעשי זוועה. כך גורשו כ-80,000 יהודים, רובם נשים, ב"צעדת מוות" מהונגריה לעבר גבול אוסטריה. רבים נספו בדרך. ולנברג עמל ללא הרף להצלת חיי-אדם ולעצירת הטרור. הוא איים, שיחד, ניהל משא ומתן ואף התערב אישית על-מנת להציל אלפי יהודים מגירוש.

פעולות ההצלה:

ולנברג ועמיתיו פר אנגר הגיעו לתחנות רכבת מהן היו אמורים היהודים להישלח לעבודות כפייה, וניסו להציל יהודים בתואנה של חסות לבעלי דרכונים וכן לבעלי תעודות שוודיות, שהיו למעשה מזויפות. שנדור ארדאיי סיפר כי "ולנברג טיפס לגג הרכבת וחילק תעודות דרך דלתות שטרם ננעלו".

הוא הגיע לבדו או בלוויית עוזריו לבית חרושת ללבנים, ששימש כמחנה מעצר עד הגרוש, והציל מאות יהודים על-ידי חלוקת התעודות המושיעות.

בנובמבר 1944 נשלחו אלפי יהודים ל"צעדת מוות" בתנאים נוראים לאורך 200 ק"מ לעבר גבול הונגריה-אוסטריה. ולנברג ועוזריו נסעו אחרי המגורשים במשאיות, שהובילו מזון, תרופות ותעודות מאולתרות. בכך הצליחו לשחרר מאות אנשים מצעדת המוות ולהחזירם לבודפשט. בעיני היהודים המגורשים היה ולנברג "מלאך" ו"מושיע".

הפעולה האמיצה שלו סיכנה את חייו והביאה את אייכמן לאיים עליו שיירה בו, ב"כלב היהודי".

כשהגיע הצבא האדום לפרברי בודפשט, התכוננו חיילי הס"ס לבצע את הוראת אייכמן לחיסול כללי של הגטו. ולנברג איים על הגנרל הגרמני שמיטהובר כי בבוא הזמן יוצא להורג כפושע מלחמה אם יבצע פקודה זו. שמיטהובר ביטל את פקודתו. 70,000 היהודים ששכנו בגטו זה ניצלו ממוות. היה זה מבצעו האחרון של ראול ולנברג.

מעצרו והיעלמותו

לולנברג הייתה תוכנית לשיקום הונגריה ובמיוחד תוכנית סיעוד ושיקום היהודים. לשם מטרה זו יצא ב-17 בינואר 1945 עם נהגו, וילמוס לנגפלדר, כדי להיפגש עם המרשל הסובייטי, מלינובסקי, בדברצן. ולנברג ולנגפלדר נעצרו על-ידי חיילי הצבא האדום ועקבותיהם נעלמו. ידיעות על העלמם הגיעו לשוודיה, אך כל הניסיונות לגלות מה עלה בגורלם נכשלו. הגיעו דיווחים סותרים באשר למקום מוצאם.

- בינואר 1945 – החודש בו נעלם ולנברג, הודו הרוסים כי הוא אכן נמצא בידיהם.
- בפברואר 1945 – השגרירה הסובייטית קולונטאי הודיעה שוולנברג נמצא בברית המועצות.
- ב-18 באוגוסט 1947 – תת שר החוץ הסובייטי ושינסקי הודיע כי "ולנברג איננו בברה"מ ולא ידוע לנו דבר עליו".
- ב-5 באוגוסט 1953 – השגריר הסובייטי רודיונוב הכחיש שוולנברג היה אי-פעם בברית המועצות.
- ב-1957 – תת שר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו הודיע שוולנברג שהה בכלא הסובייטי אך נפטר מהתקף לב ב-17 ביולי 1947 וגופתו נשרפה.

הסובייטים התעלמו מכל דרישה לחקירת היעלמו של ראול ולנברג. שבויי מלחמה שחזרו למערב ממחנות בברה"מ העידו ואף חתמו על מסמכים, בהם הצהירו שוולנברג נראה בחיים אחרי מותו "כביכול". בית הדין הבינלאומי שהתכנס בשטוקהולם בינואר 1981, הצהיר: "יש לנו כל הסיבות להאמין שוולנברג עדיין בחיים".

ועדות למען שחרורו של ולנברג הוקמו ב-12 ארצות, ביניהן: שוודיה, ארצות הברית, אנגליה, קנדה, אוסטרליה, הולנד, גרמניה המערבית וכן ישראל.

ראול ולנברג הומלץ פעמים רבות לקבלת פרס נובל על עבודתו ההומניטארית. בפעם האחרונה ב-1983 על-ידי ולטר מונדייל ושמעון ויזנטל.

ישראל הכירה בוולנברג כחסידי אומות העולם בשנת 1963.

עץ חרוב נשתל על שמו בשדרת חסידי אומות העולם ביד ושם, ב-11 בדצמבר 1979, בנוכחות אחותו, גב' נינה לגרן ואחיו, מר גאי פון דרדל. אחיו ואחותו לא פסקו ממאבקם לשחרור אחיהם.

ישיבה מיוחדת של הכנסת הוקדשה לראול ולנברג ב-9 במאי 1983.

השירות הבולאי הנפיק לכבודו בול עם דיוקנו ב-1983.
ב-16 בינואר 1986 הוענקה לוולנברג אזרחות כבוד של מדינת ישראל על-ידי הנשיא חיים הרצוג בבית הנשיא.

בנאום "שלום וחירות" אותו נשא פר אנגר, שהיה דיפלומט בצירות השוודית ב-1944, בסן רמו ב-5 במאי 1983, הוא אמר: "ראול ולנברג היה אור שנגה בתקופת רמיסת כבוד האדם, כאשר כמעט מאומה לא נעשה על-ידי העולם החופשי".

האלפים שניצלו הודות למעשי הגבורה של ראול ולנברג הם עדות חיה למאמציו העילאיים. הוא ייזכר לנצח בתודה על-ידי העם היהודי לדורותיו ועל-ידי מדינת ישראל.

אוסקר שינדלר (Oskar Schindler) – רשימת שינדלר

אוסקר שינדלר נולד ב-28 לאפריל 1908 בצוויטאו (Zwittau) במורביה (כיום צ'כיה). משפחת שינדלר הייתה קתולית מן המעמד הבינוני, והשתייכה למיעוט הגרמני בחבל הסודטים בגבולות צ'כוסלובקיה. לאחר עלייתו של היטלר לשלטון, זכתה המפלגה הנאצית לתמיכה רבה בקרב הגרמנים הסודטים.

אוסקר הלך לבית ספר גרמני. הוא המשיך ללימודי הנדסה, ומשפחתו ציפתה שינהל את המפעל המשפחתי ליצור ציוד חקלאי. בין השכנים והתלמידים בבית ספרו היו יהודים, אך שינדלר לעולם לא פיתח קשרים מיוחדים עמם. כרוב הגרמנים הצעירים במחוז הסודטים, הצטרף גם שינדלר למפלגתו של קונרד הנליין, שתמכה בתנועה הנאצית ופעלה לפירוק צ'כוסלובקיה ולסיפוח שטחים ממנה לגרמניה. כאשר ב 1938 סופח המחוז לגרמניה, הפך שינדלר לחבר המפלגה הנאצית.

זמן קצר לאחר כיבוש פולין ב-1939 יצא שינדלר – אז בן 31 - לקראקוב. העיר, בה התגוררו כ-60,000 יהודים, הפכה להיות מקום מושבו של המושל הגרמני והייתה מוקד משיכה ליזמים גרמנים שביקשו להתעשר ולנצל את האפשרויות הכלכליות הרבות בארץ הכבושה. בין היזמים האלה היה שינדלר שלא חש כל עכבות מוסריות, וחיפש לעצמו מקור להתעשר. באוקטובר 1939 השתלט על מפעל לייצור כלי אמייל שהיה לפניך בבעלות יהודי שנושל מנכסיו. בעזרת כישוריו העסקיים הצליח שינדלר תוך זמן קצר להפוך את המפעל לעסק מצליח. לשם כך נעזר במיומנותיו הפיננסיות של החשב היהודי של המפעל, יצחק שטרן. קשר זה היה משמעותי מאד בהמשך הדרך כאשר שינדלר הפך למציל. המפעל, שהיה ממוקם בזבלוצ'ה שבפאתי העיר, סיפק ציוד מטבח לצבא הגרמני, והביקושים הגבוהים תרמו

לשגשוגו. תוך שלושה חודשים העסיק שינדלר 250 עובדים פולנים, מתוכם 7 היו יהודים. בסוף 1942 גדל המפעל עוד יותר, ובין 800 עובדיו היו 370 יהודים מן הגטו של קראקוב.

שינדלר היה מהמר בטבעו ואהב נשים, יין וחיים טובים. הוא הפך לבליון ידוע בעיר הכבושה, וחגג בלילות עם הפקידים רמי הדרג וקציני ה-ס.ו. שהיו מוצבים בקראקוב. נראה היה שאין הבדל בינו לבין הגרמנים האחרים. אך זה היה רק למראית עין. בפועל נבדלו הוא ועוד מספר קטן של תעשיינים ביחסם האנושי לעובדיהם, ובראש ובראשונה הפועלים היהודים.

מי שהכירו את שינדלר לא זיהו אצלו התנגדות אידאולוגית לשלטון הנאצי. יחד עם זאת חש שאט נפש גדל והולך מפני הטרור שהופעל נגד היהודים לעיני כל. הרדיפה של חפים מפשע חוללה שינוי עמוק באישיותו של מי שהיה עד אז אופורטוניסט חסר עכבות. בהדרגה הפך האינטרס הכלכלי לשיקול משני, וכל התנהלותו הונחתה ע"י הרצון להציל מספר רב ככל האפשר של יהודים. וכך צמחה בקרבו הנכונות לא רק לבזבז את כל כספו על הגנת היהודים "שלו", אלא גם המוכנות לשים נפשו בכפו כדי שיעברו את המלחמה בשלום. לשם כך ניצל שינדלר עד תום את המעמד שלו המפעל שלו כמפעל חיוני למאמץ המלחמתי. סיווג זה איפשר לו לקבל את הגנת רשויות הצבא עמם היה חתום על חוזים לאספקת ציוד, ומאידך לגייס עוד ועוד עובדים יהודים מן הגטו שהיה תחת שליטת ה-ס.ו. כדי שיוכל לייצר ולעמוד בהתחייבויות החוזיות שלו. כאשר ריחפה סכנת גירוש ושילוח על ראשם של עובדיו היהודים, הצליח לקבל עבורם פטור בתירוץ שאם ישולחו, ייפגעו היצור במפעל והאספקה לצבא. לשם כך לא בחל שינדלר באמצעים – זייף את הרישומים ורשם ילדים ואינטלקטואלים כעובדי כפיים מיומנים, חיפה על פועלים שלא יכלו לעבוד בשל מצבם הבריאותי, ובמידת הצורך שיחד את האחראים.

שינדלר נחקר מספר פעמים בשל חשדות להתנהלות בלתי הולמת ולהעדפה של יהודים. בכל פעם הצליח לחלץ עצמו וחזר לפעול ביתר מרץ. ב 1943 נסע לבודפשט ופגש שם שני נציגים של יהדות הונגריה על מנת לדווח להם על רדיפת היהודים בפולין וכדי לדון באפשרויות הצלה וסיוע.

במרץ 1943 חוסל הגטו בקראקוב וכל היהודים הנותרים הועברו למחנה פלשוב מחוץ לעיר. מפקדו של מחנה פלשוב, אמון גת, נודע לשמצה בשל אכזריותו ושל הטרור שהטיל על אסירי המחנה. שינדלר הצליח לשכנע את גת להקים שלוחה של פלשוב בשטח המפעל שלו ולשכן שם את פועליו היהודים. בכך יכול היה להבטיח את שלומם ולתת להם תוספות מזון אותן רכש בכספו בשוק השחור.

בסוף 1944, עם התקרבותו של הצבא האדום, פונו האסירים מפלשוב. רוב האסירים – כ- 20,000 במספר – שולחו להשמדה. שינדלר הצליח לשכנע את שלטונות הצבא לפנות את המפעל שלו על פועליו לעורף כדי שיוכל כביכול להמשיך ביצור. לשם כך הקים מפעל בברינליץ (Bruenlitz) בחבל הסודטים. לאחר משא ומתן ארוך הצליח להוסיף על הפועלים היהודיים שלו אסירים נוספים מפלשוב, ובכך הציל גם אותם. המעבר לא היה ללא בעיות. למרות ההבטחות, שולחו כ-700 הגברים ברשימתו של שינדלר למחנה גרוס-רוזן וכ-300 נשים לאושוויץ. אולם שינדלר לא ויתר ולא נרתע, ופעל בכל דרך אפשרית, כולל שיחוד הקצינים הגבוהים, על מנת להביא את פועליו היהודים לברינליץ. הוא שלח את מזכירתו לאושוויץ על מנת לשחרר את הנשים לפני שנשלחו לתאי הגזים.

פעולת הצלה שנחרטה עמוק בזיכרונם של ניצוליו של שינדלר התרחשה בסוף המלחמה, כאשר לאזור ברינליץ הגיע קרון רכבת ובו קבוצה של 120 אסירים יהודים שפוננו מגולשוב (Goleszow) – אחד ממחנות הבת של אושוויץ. האסירים הוסעו מערבה בקור מקפיא, ללא מזון או מים, ובתום שבעת ימי המסע, הגיעו שני הקרונות החתומים לברינליץ. אוסקר ואמיליה שינדלר הצליחו לשכנע את מפקד ה.ס.ו. להעביר את האסירים לרשותם באמתלה שהם נזקקים לידיים עובדות.

כאשר פרצו את דלתות הקרונות נתגלה מראה נורא של שלדי אדם קפואים. שינדלר ואשתו העבירו את 107 השורדים למפעל ושם טיפלו בהם במסירות עד שחזרו לאיתנם. אולם לא רק למי שנותרו בחיים דאג שינדלר, מעיניו היו נתונים גם להבטיח למתים שיחלקו להם כבוד אחרון. הוא שכנע את ראש ה.ס.ו. המקומי שלא לשרוף את הגוויות, רכש חלקה בבית הקברות הנוצרי המקומי ודאג, בעזרת העובדים היהודיים שלו, להביא את המתים לקבורה יהודית.

כאשר הסתיימה המלחמה, נפרדו שינדלר ואשתו מן היהודים שהצילו. העובדים היהודים הכינו לשינדלר מתנה וכתבו עבורו מכתב המלצה לכוחות הכיבוש של בעלות הברית. שינדלר עזב את ברינליץ וחזר לגרמניה כשכיסיו ריקים. מכל העושר שצבר בשנות המלחמה לא נותרה פרוטה – את כל כספו הוציא כדי לקיים את היהודים שתחת חסותו. גם בשנים שלאחר המלחמה לא הצליח שינדלר בעסקיו, ונשאר תלוי כלכלית בסיוע שקיבל מארגונים יהודיים ומניצוליו. הוא הגר לדרום אמריקה, אך גם שם לא הצליח לקיים עצמו, וחזר לאירופה.

ב-1961 בא שינדלר לישראל לביקור ראשון. 220 מניצוליו קיבלו את פניו בחום ובאהבה. שינדלר המשיך לחיות בגרמניה, אך הגיע לביקורים תכופים בישראל. ב-1962 נטע עץ בשדרת חסידי אומות העולם שזה עתה נחנכה ביד ושם. אולם נדרשו עוד 30 שנה עד שהוכר כחסיד אומות העולם יחד עם אשתו אמיליה. כאשר הוצע לראשונה להכיר בו כחסיד אומות העולם התנגדה המשפחה שאותה נישל מנכסיה כשהגיע לקראקוב. רק לאחר דיונים חוזרים החליטה הועדה לציון חסידי אומות העולם שמעשיו הטובים מכריעים את הכף לטובתו, ושלמרות שהחל דרכו כחבר מפלגה נאצית וספקולנט, הוא ראוי לתואר חסיד אומות העולם.

באוקטובר 1974 נפטר אוסקר שינדלר בגרמניה. ניצוליו מילאו אחר בקשתו והעלו את ארונו לישראל והוא נקבר בבית הקברות הלטיני שעל הר ציון. מאות ניצוליו ובני משפחתם לוו אותו בדרכו האחרונה. על המצבה שעל קברו נכתב בגרמנית: המציל הבלתי נשכח של 1,200 יהודים נרדפים".

